

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОЛОГІЇ

**Використання творів фольклору під час розвитку виразності
мовлення дошкільника**

Кваліфікаційна робота (проєкт)
на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студент(ка) 231 групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійної (наукової) програми
«Дошкільна освіта»

Довгань Наталія Юріївна

Керівник: к.філолог. н.доцент

Сидоренко Н.І.

Рецензент: к.педагогічних.наук,

Борисенко Н . М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЗВУКОВОЇ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКА	6
1.1. Розвиток мовлення, його етапи та вікові особливості	6
1.2. Поняття та значення звукової культури мовлення	13
1.3. Український фольклор як засіб мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку	22
Висновки до другого розділу	26
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ	28
2.1. Methodика виховання виразності мовлення дітей дошкільного віку	28
2.2. Виявлення стану сформованості мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку	33
2.3. Розробка та впровадження заходів розвитку виразності мовлення засобами українського фольклору	40
Висновки до другого розділу	47
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження виразності мовлення у дітей в сучасних умовах освітнього процесу слід розпочати, визначивши той факт, що кожній мові властива та чи інша система звуків. Тому звукова сторона кожної мови має свої особливості і відмінні якості.

Звукова сторона мовлення представляє єдине ціле, але досить складне явище, яке необхідно досліджувати з різних сторін. У сучасній літературі розглядаються кілька аспектів звукової сторони мови: фізичний, фізіологічний, лінгвістичний. Вивчення різних аспектів звукової сторони мови сприяє розумінню закономірностей поступового формування її у дітей і полегшує керівництво розвитком цієї сторони мови.

Саме звукова культура мовлення, її вимовленнєва частина, її виразність є одним з розділів загальної культури мовлення, яка характеризується ступенем відповідності розмовної мови – нормам літературної рідної мови. Виховання виразності мовлення – багатоаспектне завдання, до якого входять інші важливі мікрозадачі, пов'язані з розвитком сприйняття звуків рідної мови і вимови, навичок словотворення тощо.

Оволодіння рідною мовою як засобом пізнання і способом специфічного людського спілкування є актуальним на етапі модернізації освіти, особливо дошкільної, оскільки пронизує усі сфери життєдіяльності дитини, перебудовує її психіку, дозволяє сприймати явища оточуючого життя більш усвідомлено і довільно. Нові потреби спілкування зумовлюють потребу і в нових засобах, які мають допомогти реалізувати нові цілі. У контексті досліджуваної проблеми таким засобом є усна народна творчість, зокрема, малі фольклорні жанри. Тому серед різноманітних засобів навчання дітей рідної мови, виокремлених сучасною дидактикою, важливе місце посідають дитячі фольклорні твори. Однак, у практиці дошкільної освіти, ознайомлення дітей з фольклорними творами нерідко зводиться лише до розуміння їх змісту та заучування прислів'їв, потішок, загадок, закличок, не враховуючи жанрових та мовленнєвих особливостей.

Педагоги рідко використовують згаданий матеріал з метою розвитку мовлення та його виразності, забуваючи про його потенційні можливості в розв'язанні проблеми.

З огляду на вказану актуальність проблематики, виховання виразної, правильної, чистої мови у дитини – одне з важливих завдань в загальній системі роботи з навчання рідної мови. І фольклор є одним із дієвих засобів такого розвитку.

Проблему розвитку мовлення і вдосконалення мовленнєвої культури висвітлено у працях Л. Алексєнко-Лемовської, А. Богуша, Н. Водолаги, Н. Гавриш, Л. Виготського, О. Леонтьєва та ін. [1; 6; 7; 8; 9; 11; 14; 17; 37]. Проблеми виховання виразності мовлення вивчали Н. Бабич, Є. Вінарська, Б. Головін, М. Горєлов, М. Пентилюк, В. Телія та ін.

Метою роботи є визначення особливостей виховання виразності мовлення дітей дошкільного віку засобами фольклору.

За для досягнення мети необхідним є виконання наступних **завдань**:

- окреслення аспектів розвитку мовлення, його етапи та вікові особливості;
- визначення поняття та значення звукової культури мовлення;
- вивчення українського фольклору як засобу мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку
- характеристика методики виховання виразності мовлення дітей дошкільного віку;
- розробка та впровадження виховних заходів виховання виразності мовлення засобами українського фольклору.

Об'єктом роботи є педагогічна техніка в сфері розвитку мовлення.

Предметом роботи є використання творів фольклору під час розвитку виразності мовлення дошкільника.

В процесі роботи використані загальнонаукові та спеціальні **методи дослідження**:

– **теоретичні методи:** аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури, наукових праць з метою дослідження проблеми; аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, що допомогли сформуванню власного погляду на проблему дослідження.

– **емпіричні методи:** педагогічний експеримент, в ході якого використано цілеспрямоване спостереження, бесіди та анкетування з метою вивчення стану проблеми у сучасній практичній діяльності учителя.

Практична цінність роботи полягає в її можливості бути широко застосованою в подальших розробках та дослідженні розвитку виразності мовлення дітей дошкільного віку засобами фольклору.

Наукова новизна роботи полягає у висвітленні переваг українського фольклору як ефективного засобу розвитку виразності мовлення у дошкільному віці.

Структура роботи: вступ, два розділи з підрозділами, висновок, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЗВУКОВОЇ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКА

1.1. Розвиток мовлення, його етапи та вікові особливості

Розглядаючи питання розвитку мовлення слід відзначити, що мова є найважливішою творчою психічною функцією людини, вона є одним з видів комунікації людини: мова використовується для спілкування людей один з одним. Розвиток мови це багатоступінчастий процес. Дитина народжується вже з набором певних морфологічних структур в корі головного мозку, які забезпечують протягом перших трьох років життя формування мови. В процесі розвитку дитина опановує найважливіший засіб спілкування людей – промову: систему лексичних, граматичних і фонетичних засобів, необхідних для вираження власних думок і почуттів [10, с. 78].

Дословесний період розвитку мовленнєвих навичок є підготовчим періодом становлення мовленнєвих навичок, в якому І. Бех виокремлює два етапи: перший – з народження до шести місяців, коли основна форма взаємодії дитини з дорослим – це емоційне спілкування; другий етап – з шести до дванадцяти місяців – характеризується розвитком розуміння мовленнєвих навичок [7, с. 213].

І. Бех зазначає, що крик не має функцій спілкування. Крик має позитивне значення для розвитку мовленнєво-рухового аналізатора. Наступною голосовою реакцією дитини є гукання. На відміну від крику, гукання – це завжди збудження позитивного характеру, яке виникає у відповідь на ніжні слова. Позитивною голосовою реакцією дитини є гулення [7, с. 214].

Вчені (А. М. Богуш, Л. О. Калмикова) виокремлюють три аспекти спілкування дитини першого року життя з людьми, які її оточують. По-перше, звуки людського голосу, людських мовленнєвих навичок, по-друге, ділове співробітництво дитини з дорослим в умовах предметної діяльності, по-третє, безпосереднє емоційне спілкування й емоційний контакт з дорослим [9, с. 112].

Уже на етапі гулення дитина здатна розуміти емоційну забарвленість мовленнєвих навичок дорослого, зміна якої може свідчити про зміни ситуації спілкування [29, с. 68].

Отже, одним із важливих комунікативних засобів ситуації взаємодії дитини та дорослого є інтонація. За дослідженнями Н. Лі, спілкування дитини з матір'ю є мовленнєвою подією, яка також відбувається в певному мовленнєвому жанрі. Спочатку малюк сприймає цілий жанр як інтонаційну єдність, а вже пізніше починає виокремлювати сегменти. Інший знаковий матеріал, яким користується дитина при утворенні перших комунікацій, – це жестово-мімічні протознаки [29, с. 69].

За дослідженням М. І. Лісіної, на дословесному етапі розвитку мовленнєвих навичок малюк оволодіває такими навичками, як залучення уваги, утримання контакту, реагування на репліку дорослого. Здебільшого ці навички реалізуються вокалізаціями. Мовленнєва активність дитини на цьому етапі спрямована переважно на матір [34, с. 78]. Суттєвою у спілкуванні є інтонаційна виразність мовленнєвих навичок. Доведено, що діти першого року життя сприйнятливі до ритму процесу мовлення.

У період другого півріччя з'являється новий тип спілкування дорослого з дитиною – спілкування на основі розуміння. За умови мовленнєвого спілкування утворення мовленнєвих реакцій та розуміння процесу мовлення відбувається шляхом наслідування. Однією зі специфічних особливостей акту спілкування вже на етапі розуміння М. І. Лісіна визначає активність обох учасників [34, с. 80].

Міра й ступінь розуміння мовленнєвих навичок дитиною й дорослим змінюється у процесі спілкування. Розуміння дитини дорослим відбувається нібито всупереч тому, що говорить малюк, і спирається на комплекс звернених до нього дій дитини (міміка, жести, інтонація). Справжнє розуміння мовленнєвих навичок досягається не лише одним знанням словесного значення слів, що вжиті в мовленні; суттєву роль у ньому відіграють тлумачення, інтерпретація тих виразних моментів, які розкривають внутрішній зміст, що вкладає у мовленнєві навички той, хто говорить.

Дитина починає засвоювати мовленнєву дійсність з розуміння ситуації як неділимої єдності, у якій указівка на предмет, ознаку та дію злиті в єдине ціле. Цей етап розвитку мовленнєвої діяльності дитини зумовлений особливостями її психічного розвитку, а саме синкретизмом дитячого сприйняття. Поступово фраза виокремлюється з комплексу подразників і стає причиною адекватної реакції дитини. Розвиток розуміння, а згодом і перехід до активного процесу мовлення вимагає формування узагальнення. Водночас другою закономірністю засвоєння мовленнєвих навичок дитиною є залежність розуміння сенсу мови від засвоєння дитиною лексичних та граматичних значень різного ступеня узагальнення [1, с. 121].

Утворення повноцінного процесу розуміння (двобічного: дорослий розуміє дитину, а дитина розуміє висловлювання дорослого та двоєдиного: розуміння входить до складу слухання й говоріння) є можливим лише за умови діалогічної позиції дорослого, яка передбачає нерегламентовану мовленнєву активність дитини. При цьому дорослий не тільки відповідає на активність малюка, а й стимулює її. Слова зі словникового складу мови, що зрозумілі конкретній людині, але не актуалізовані в мовленнєвому спілкуванні, складають пасивний словник.

Активний словник – активний запас слів зі словникового складу сучасної мови, які той, хто говорить, уживає за необхідністю і в співвідносності зі своїми можливостями в спілкуванні, у різних сферах життєдіяльності. Між розумінням та активним процесом мовлення існує значний інтервал [1, с. 122].

У ході спілкування з дорослим, на основі наслідування звуків, дитина переходить до активного процесу мовлення. Дослідники визначають дещо різні терміни появи перших усвідомлених слів, а також наголошують на існуванні досить тривалих перехідних моментів. Це пов'язано з тим, що звук стає словом, коли з цим звуком пов'язується певний зміст, при цьому розуміє й інтерпретує цей зміст дорослий.

Так, за даними Н. Рибникова, перші усвідомлені слова виникають у 7 місяців, за Т. Ушаковою – у 12 місяців, за Ф. Фрадкіною – 10 місяців. Крім того,

термін появи таких слів та їх кількість суто індивідуальні. Дослідниками (О. Гвоздєв, М. Кольцова, Т. Ушакова) встановлено, що перші дитячі слова не мають прямих референтів. Найчастіше за все їх класифікують як однослівні речення. Це пояснюється тим, що малюк одним словом називає цілу ситуацію. На багатозначність перших дитячих слів указують і зарубіжні вчені К. Бюллер і В. Штерн [20, с. 58].

На етапі становлення мовленнєвих навичок здебільшого зберігаються субжанри, що були актуальні на дословесному етапі, але й набувають сили такі жанри, як вираження стану та прохання. З'являються й нові комунікаційні навички участі в дискурсі – ініціативність у спілкуванні взагалі та ініціативність при введенні або зміні теми як засіб утримання комунікації й залучення дорослого до діалогу. Складним є питання про ініціативність дитини в діалозі. На початкових етапах вона, безумовно, є спонтанною, пов'язаною з потребами дитини [17, с. 59].

Розвиток словника є основною характеристикою мовленнєвих навичок дітей раннього та молодшого віку. Найбільш інтенсивне зростання словника відбувається після одного року шести місяців. Більшість учених (Л. С. Виготський, І. Д. Бех, Н. В. Гавриш та ін.) наголошують на стрибкоподібному зростанні словника дітей другого року життя.

Ще одна особливість словника – це індивідуальна відмінність темпів зростання. Чинники, що зумовлюють розвиток словника, були розглянуті Д. Б. Ельконіним [58]. Серед них значне місце займають особливості мовленнєвого середовища та умови виховання дітей. На третьому році життя дитина вже володіє достатньою мовленнєвою компетенцією, її дискурсивна поведінка урізноманітнюється. За С. Цейтлін, у цей період починається диференціація персонального дискурсу дитини на інформативне та фатичне мовлення, що є основою оволодіння інформативними та фатичними жанрами мовленнєвих навичок.

Серед інформативних жанрів у мовленні дитини молодшого віку з'являється розповідь. В оволодінні дитиною фатичним дискурсом поширюється

перелік оцінних субжанрів, які комбінуються з субжанрами етикетними. Щодо комунікативних навичок, то на цьому етапі починає формуватися діалог, ускладнюються ініціації дитини, що зумовлено більшим ступенем соціалізації [53, с. 124]

Протягом третього року життя розуміння процесу мовлення дитиною зростає за обсягом та якісно змінюється. Дитина починає слухати дорослого – не тільки вказівки щодо практичної діяльності, а й розповіді. Дітям стає доступним розуміння художніх творів без супроводу наочності. Вони починають розуміти події минулого та майбутнього. З'являється можливість керувати поведінкою за допомогою мовленнєвих навичок – запобігати негативним діям [29, с. 119].

На основі розуміння процесу мовлення, діти починають доходити перших висновків та узагальнень. На кінець третього року життя з'являється другий ступінь узагальнення – слова, які пояснюють родові поняття: іграшки (м'яч, кубики, лялька тощо). Третій рік життя характеризується інтенсивною активізацією мовленнєвих навичок – елементів мовленнєвої діяльності з пасивного словника в активний. Застосування мовленнєвих навичок перетворюється в основний засіб спілкування, але залишається ситуативним. Поява діалогу значно поширює можливості навчання мови та розвитку мовленнєвих навичок [53, с. 125].

Саме у молодшому віці започатковується новий етап у розвитку мовленнєвих навичок, які розвиваються швидкими темпами в таких напрямках: розуміння мовленнєвих навичок дорослих, оволодіння словником, удосконалення звуковимови, засвоєння граматичної будови слова та розвиток діалогічного процесу мовлення.

Структура діалогу на цьому етапі ускладнюється: ініціативні репліки дитини можуть мати вигляд провокації, звернення або питання [33, с. 42].

Отже, мовленнєва діяльність є першим видом соціальної активності. Спочатку виникає через вікарне навчання (пряме наслідування), а потім через вербальне навчання (словесні інструкції) [46]. Онтогенетичний розвиток спілкування у дітей дошкільного віку проходить п'ять основних етапів:

1. Від народження до 2-3 місяців – контактне, що служить засобом задоволення потреб. Засобами спілкування виступають мīmіка і жестикуляція.

2. Від 2-3 до 8-10 місяців – пізнавальне (початковий етап), пов'язане з появою потреб в нових враженнях.

3. Від 8-10 до 1,5 років – вербально-невербальне, яке обслуговує когнітивні потреби. Засоби спілкування – мова.

4. Від 1,5 до 3 років – зароджується ділове та ігрове спілкування, пов'язане з предметною і ігровою діяльністю.

5. Вік від 3 до 6-7 років – ділове і особистісне спілкування. Становлення довірливості у виборі засобів спілкування. Розвиток сюжетно-рольового спілкування, що породжується включенням в сюжетно-рольові ігри [46].

О. Денисенко відзначає, що засвоєння мови в дошкільному віці визначається надзвичайною активністю, вираженою в словотворенні і словозміні [22, с. 8-9]. Тому, дошкільний віковий період дітей-дошкільнят найкращим чином підходить для освоєння не тільки культури мови, а й для формування культури мовлення, від чого напряду залежать комунікативні вміння, які проявляються в вираженні своїх думок, почуттів, емоцій партнерам по спілкуванню. Сформованість мовленнєвих навичок відповідно до віку представлена в таблиці 1.

Дитина дошкільного віку має комунікативну діяльність в двох формах: «дитина – дитина» і «дитина – дорослий», кожна форма спілкування то змінює один одного, то доповнює, тим самим даючи всі необхідні знання і вміння і в тому числі мовленнєві. У формі спілкування «дитина – дитина» діти закріплюють свій наявний досвід, переймають досвід співрозмовника через наслідування і засоби вербального і невербального спілкування. Виробляються три основні стратегії вибудовування взаємин: конкуренція, співробітництво і пристосування. Розвивається формування таких комунікативних умінь як доброзичливе ставлення до партнера по спілкуванню, вибудовування партнерського діалогу, співпраця, ставлення до себе і інших, знання норм і

правил етикету, які необхідно використовувати мовленнєвій діяльності [22, с. 17].

Таблиця 1.1

Формування комунікативних навичок

Вік дітей	Формування навичок
2-3 роки	Вітаються і прощаються з дорослими і однолітками, вживають слова, що виражають прохання, подяку (дякую, будь ласка). Називають по імені та по батькові вихователів, проявляють увагу, співчуття до однолітків (діляться іграшками, поступаються), відгукуються на прохання іншої дитини, допомагають їй.
3-4 роки	Дякують дорослому, однолітку за надану допомогу, увагу. Висловлюють прохання словами, викладають її зрозуміло. Звертаючись до однолітка, називають його по імені, дивляться на нього, уважно слухають відповідь, розмовляють один з другом у привітній формі. дотримуються елементарних правил поведінки: поводяться спокійно, не кричать, не заважають оточуючим.
5-6 роки	Розмовляють спокійно, з повагою; дбайливо ставляться до дорослих, їх праці та відпочинку, охоче виконують прохання і доручення дорослих. Виконують правила поведінки в групі за відсутності вихователя. Доброзичливо нагадують одноліткам про правила поведінки. У громадських місцях поводяться стримано, не приваблюють зайвої уваги, розмовляють не голосно.
6-7 років	Закріплюються навички поведінки в громадських місцях, навички спілкування з дорослими і дітьми.

Отже, аналіз педагогічної літератури дозволив зробити висновки про те, що враховуючи особливості розвитку мовленнєвих навичок дітей на різних вікових етапах, можна передбачити недоліки відповідно до вікових особливостей розвитку мовлення і, на цій основі, організувати корекційну роботу.

1.2. Поняття та значення звукової культури мовлення

Далі розглянемо поняття та значення звукової культури мовлення, як особливості розвитку виразності мовлення.

Культура мови в процесі мовної комунікації відіграє важливу роль. На підставі мови людини, можна зробити висновок про рівень її внутрішньої культури, духовного і інтелектуального розвитку.

Культура мови – це володіння правилами вимови та виразності – граматиною, наголосами, слововживанням, вміння використовувати виразні мовні засоби в різних ситуаціях спілкування, відповідно до цілей і змісту, а також норм літературної мови [1, с. 126].

Одним із показників сучасного цивілізованого суспільства є його мовленнєва культура як частина загальної культури, як спосіб самоутвердження й самовираження особистості. Культура мовлення формується багатством словника, інтонаційною виразністю, здатністю виокремлювати стилістично марковані й нейтральні мовні одиниці. Ця особливість залежить від ерудиції, знання мовних норм, мовленнєвих умінь і навичок.

Виразність мовлення є однією з комунікативно-стилістичних ознак мовленнєвої культури особистості. В словнику-довіднику філолога «виразність» визначається як комунікативна якість усного або писемного мовлення, яка здатна привертати увагу, викликати інтерес до висловлюваного, впливати на емоції та почуття мовців [50, с. 22]. До мовних засобів виразності віднесено засоби художньої образності, зокрема звукове оформлення тексту, інтонацію, логічний наголос, тропи й фігури поетичного мовлення, стилістично різноманітні лексичні й граматичні одиниці. Також зазначено, що виразність мовлення досягається за умов самостійності й оригінальності мислення, інтересу мовця до того, про що він говорить чи пише, знання мови, розвинутого мовного чуття й виявляється в умілому доборі мовних засобів, умінні користуватися ними, побудові таких висловлювань, які б привертали особливу увагу співрозмовників [50, с. 22]. Як бачимо, усі ці якості є важливими, адже не оволодівши необхідними знаннями й уміннями, не навчившись вправно володіти словом, дитина в подальшому не

зможє висловлювати правильно, точно, доречно й зрозуміло власні думки, переконувати, підтримувати інтерес співрозмовника. І навпаки, оволодівши виразністю мовлення, дошкільник покращуватиме культуру мови, збагатить словниковий запас, удосконалить техніки мовлення.

На думку Т. Мішеніної, «розвиток виразності мовлення передбачає сформованість предметної компетенції щодо фонічних засобів у мовленнєвій діяльності; інтонаційно-кolorитній тональності слова і фрази; залежності тональності від стилю мовлення; особливостей структури мовлення: ритму, мелодії, темпу, інтонування, паузи, тембру; іронії як тропу й тону мовлення; пародіювання; мовних і позамовних чинників інтонаційного малюнку мовлення; комунікативно-стилістичних функцій жестів і міміки» [47].

Невід'ємною практичною основою виразного мовлення є виразне читання. На думку багатьох учених, виразне читання – це уміння читати художньо, зберігаючи особливості стилю автора, відтворюючи правдиво та яскраво його творчий задум, колорит епохи; читати чи промовляти кожен текст відповідно до його стильових, жанрових і колоритних особливостей (публіцистичний, науковий, офіційний, діловий, художній стилі); виразно розповідати, ділячись власними спогадами, роздумами, спостереженнями, враженнями; уміти говорити вільно, просто (невимушено), доречно, точно, володіти багатством словника, архітектоніки тексту, інтонації та ін. [12, с. 140-141]. Виразне читання – це один із способів вивчити багатство літературної мови, її художньо-зображувальні та емоційно-експресивні особливості. Окрім того, це засіб естетичного виховання, формування світогляду, культури усного мовлення.

Виразність мовлення забезпечується виразальними засобами звукового та художнього мовлення, зокрема тропами, емоційно-оцінною лексикою, синтаксичним конструюванням тексту, а також силою й видозмінами голосу, пауз і темпу мовлення, емоційною тональністю тощо.

Н. Бабич, опираючись на настанови А. Коні, пропонує рекомендації для вчителів щодо виразності мовлення:

1) говорити голосно, ясно, чітко, немонотонно, у тоні повинна вчуватись упевненість, переконливість, сила;

2) мовлення має бути живим словом. Тон мовлення варто змінювати – підвищувати й знижувати його залежно від змісту й значення конкретної фрази. Не можна забувати про паузи між окремими частинами усного мовлення;

3) мовлення оживлюють жести, але вони повинні відповідати змістові й значенню певної фрази або окремого слова;

4) мовець повинен мати витримку, володіти собою в будь-якій обстановці;

5) у мовленні недопустимий шаблон, штампи особливо небезпечні на початку й наприкінці тексту;

6) простота та ясність викладу – найвищі його якості;

7) щоб досягти мети, добитися успіху, потрібно завоювати увагу й утримувати її до кінця комунікативної ситуації та ін. [3, с. 153-154].

Отже, виразним є чітке, розбірливе мовлення, яке передає певні почуття, внутрішні якості й забезпечується виразністю дикції та чіткістю вимови, умінням застосовувати виражальні засоби, такі як логічний наголос, паузи, видозміни голосу, емоційну тональність, що викликає потрібне сприйняття, передає настрій, оцінку. Забезпечується мовленнєва виразність досконалим володінням мовою та її виражальними засобами, знанням особливостей функціональних стилів, постійним тренуванням мовних умінь і навичок, мовним чуттям.

Як можна побачити важливим чинником виразності мовлення є звукова культура мови та її вимовленнєва сторона, що характеризується ступенем відповідності мові і відіграє не менш важливу роль, ніж змістовна сторона. Особливо це стосується дошкільного віку, адже саме в цьому віці відбувається формування правильної звукової культури мови.

Поняття «звукова культура мови» включає: вимовні якості усної мови: звуковимову, дикцію тощо, елементи звукової виразності мовлення: інтонацію, темп тощо, а також елементи культури мовленнєвого спілкування [46, с. 114].

Компонентами звукової культури мовлення є:

- артикуляція звуків (правильне положення і рухи органів мови, необхідні для вимови даного звука);
- дикція (чітка, ясна вимова слів);
- фонетична правильність мовлення (дотримання норм і правил української вимови);
- дихання (складова частина звуковимови);
- немовленнєве (вдих короткий, видих довгий);
- висота голосу, підвищення чи пониження тону, перехід від високого голосу до низького і навпаки);
- сила голосу (вимова звуків з певною силою: голосно, нормально, тихо, пошепки);
- тембр голосу (якісне забарвлення голосу: дзвінкий, голосний);
- темп мовлення (швидкість протікання мовленнєвого потоку в часі);
- фонематичний слух (вміння чітко відрізнити один звук від іншого);
- інтонація (складний комплекс засобів інтонаційної виразності: мелодійності, темпу, ритму, тембру, фразового і логічного наголосів);
- мелодійність (пониження чи підвищення голосу під час вимови: ніжність, співучість, м'якість, грубість);
- ритм (рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів);
- фразовий і логічний наголоси (паузи між мовними відрізками, підвищення або пониження голосу залежно від змісту вислову).

Отже, звукова культура мовлення – це полікомпонентне утворення, яке охоплює такі чинники як: чітка артикуляція звуків рідної мови, фонетична та орфоепічна правильність мовлення, мовне дихання, сила голосу, темп мови, фонематичний слух та засоби інтонаційної виразності (наголоси, логічні паузи, ритм, тембр, мелодика). Недоліками звукової культури мовлення визначено [1, с. 127]:

- вікові, фізіологічні недоліки мови дітей;
- патологічні вади в мові дітей старшого дошкільного віку, які залишилися внаслідок педагогічної занедбаності;
- мовні порушення внаслідок неправильного розвитку мовно-рухового апарату (вроджені чи набуті).

Перші дві категорії вад можна усунути в умовах дошкільного навчального закладу. З-поміж рекомендацій щодо ефективних умов виховання правильної звукової культури мовлення у дошкільників А. М. Богуш виокремлює [46, с. 116]:

- розвиток слухового і мовленнєво-рухового аналізаторів;
- гігієна нервової системи, охорона органів слуху, мовлення, носоглотки;
- розвиток фонематичного слуху;
- змістовність життя дітей молодшого віку в дошкільному закладі освіти;
- активна мовленнєва практика дітей;
- спільна робота дошкільного закладу і родини у вихованні звукової культури мовлення;
- правильне мовлення оточуючих.

Завдання і зміст роботи з виховання у дітей дошкільного віку звукової культури вимови викладено у програмі виховання та навчання в дошкільному закладі. Методами виховання звукової культури вимови визначені: дидактичні ігри, вправи, рухливі ігри, розповіді зі звуконаслідуванням, оповідання, вірші, чистомовки, скоромовки, лічилки, розглядання картинок, настільно-друковані ігри; пальчикова гімнастика.

Отже, в період сензитивного засвоєння мови, коли дитина замінює звуконаслідувальні слова правильною лексикою мови, починає засвоювати звуки рідної мови, необхідно пропонувати дітям найкращі зразки народної мудрості – малі фольклорні жанри: колискові, забавлянки, утішки, лічилки,

примовки, заклички, скоромовки. Адже саме вони «легкі для наслідування, водночас вводять дитину у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей, традицій, звичаїв» [43, с. 11–12]. Прийомами навчання виразності є показ артикуляції звуків, імітація правильної звуковимови, зразок вимови вихователя, відображена та сумісна вимова («Зроби так, як я», «Скажи так, як я», «Повтори за мною», «Давай скажемо разом»), доручення, ігрові прийоми.

Звукова культура та виразність вимови включає всі сторони оформлення слів і усної мови в цілому: правильна вимова звуків і слів, гучність і швидкість мовленнєвого висловлювання, ритм, тембр, паузи, логічний наголос тощо. Вихователь, в процесі роботи з виховання виразності мовлення у дітей молодшого віку, вирішує завдання щодо формування у дітей правильної звуковимови, формування помірного темпу мови, розвитку правильного мовленнєвого дихання, формування навичок вмілого використання інтонаційних засобів виразності. Безпосередньо таке виховання пов'язано з розвитком слухової уваги і мовленнєвого слуху [47].

Розподіляючись нерівномірно, на різних вікових етапах завдання виховання звукової культури та виразності вимови ускладнюються. Дана нерівномірність залежить від фізіологічних і психологічних можливостей дітей.

За рахунок розвитку фізичного слуху і слухової уваги забезпечується правильне відтворення мови. Від сформованого і розвиненого слуху, який в ранньому дитинстві розвивається раніше за апарат артикуляції, повністю залежить сприйняття мови і оволодіння її звуковою стороною. За допомогою сформованого слуху сприймаються всі тонкощі усної мови. За рахунок розвиненого фізичного слуху та мовної уваги забезпечується правильне відтворення мови. Уміння чути навколишні звуки – це фізичний слух. Здатність людини пізнавати, передавати і чути всі фонологічні засоби мови, порівнюючи їх з прийнятою суспільною мовною нормою – це мовний слух. У мовний слух включені наступні компоненти: сприйняття темпу мови і голосу, фонематичний слух, ритмічний слух, що є необхідною умовою для правильного і своєчасного

засвоєння звуків, правильної вимови слів, оволодіння мовною інтонацією [1, с. 128].

Здатність чути звуки мови, фонему, завдяки яким здійснюється розпізнавання слів близьких за звучанням називається фонематичним слухом. Вслухаючись в звуки і копіюючи мову оточуючих, діти дошкільного віку, з великого числа різних звуків, вчаться виокремлювати конкретні звуки, які несуть смислове значення, тобто чути звуки мови відповідно до їх фонематичних ознак. Чітка і виразна вимова слів, відповідна загальноприйнятим літературним нормам, правильне формування звуковимови, забезпечують добре розвинений фонематичний слух [38, с. 87].

Саме сформований фонематичний слух вважається обов'язковою умовою формування у дітей молодшого віку вміння здійснювати звуковий аналіз слів при подальшій підготовці їх до оволодіння навичками читання і письма. Здатність сприйняття і розрізнення зміни голосу за висотою, вміння відчувати емоційне забарвлення мови називається звуковисотним слухом, який розвивається у дітей досить рано. Здатністю на слух сприймати швидкість і гучність мовленнєвого висловлювання називається сприйняттям темпу мови і гучності голосу.

Здатність правильно відтворювати і чути ритмічний малюнок слова, визначати місце наголосу в ньому називається ритмічним слухом. Фактором несвоєчасного освоєння звукової сторони мови: неправильного застосування мовної інтонації, нечіткої вимови звуків, слів, відхилень в темпі і гучності мовленнєвого висловлювання, є несформований мовний слух. Розвиненість компонентів мовленнєвого слуху знаходяться в тісному зв'язку з формуванням слухової уваги, тобто здатністю розрізняти звучання різних предметів на слух, визначати місце і напрям звуку. У дітей дошкільного віку не завжди слухова увага розвинена досить стійко [49, с. 29].

Завдання роботи вихователя щодо формування слухової уваги і мовленнєвого слуху у дошкільнят молодшого віку орієнтовані на: формування вміння уважно слухати і розпізнавати звучання різних предметів; розрізняти звуки в словах, відрізняти близькі за акустичними і артикуляційними ознаками

звуків, на слух визначати тонкощі звукового оформлення мови; грамотно використовувати інтонаційні засоби виразності; порівнювати свою промову з промовою оточуючих і контролювати за допомогою слуху своє мовне дихання [38, с. 88].

Від будови артикуляційного апарату, від точної артикуляції звуків залежить здатність розбірливо вимовляти звуки і слова. Діяльність органів мови в процесі відтворення звуків, що утворюються в результаті змикання губ, різних частин язика, м'якого піднебіння з нерухомими органами артикуляційного апарату називається артикуляцією. Порушення апарату артикуляції є причиною нечіткої і неправильної вимови звуків, слів і фраз.

В голосовий апарат входять дихальні органи, вібратори (голосові зв'язки), резонатори (гортань, порожнини носа і рота). Висота голосу залежить від частоти коливання голосових зв'язок, характеризуючись підвищенням і зниженням тону, тобто зміною його від високого до низького тону, і навпаки. Сила голосу залежить від амплітуди коливання голосових зв'язок і характеризується можливістю вимовляти звуки, слова, фрази з певної гучністю, з огляду на повне звучання їх вимови [38, с. 89].

Багато в чому від індивідуальних особливостей дітей залежить уміння правильно користуватися голосовим апаратом. Вихователь, в ході спеціальних вправ та ігор, формує у дітей ключові якості: висоту і силу голосу, привчає дитину в щоденному спілкуванні користуватися помірною силою голосу, змінюючи при необхідності його гучність [1, с. 128].

Основним завданням педагога дитячого садка є формування у дітей, особливо молодшого віку, правильної вимови всіх звуків рідної мови. При присутності недоліків в звуковимові необхідно вчасно вжити заходів щодо їх усунення. Після закінчення дошкільного закладу дитина повинна навчитися вимовляти всі звуки в різних позиціях і поєднаннях, чітко диференціювати їх у вимові і на слух [3, с. 153].

Причинами поганої дикції вважаються: мала рухливість артикуляційного апарату; неохайне ставлення до власного висловлення; занадто швидка вимова;

недоліки звуковимови. Формуючи гарну дикцію, вихователь зміцнює і розвиває, за допомогою спеціальних вправ, артикуляційний апарат дітей, вчить дітей чітко і правильно вимовляти всі звуки рідної мови, формує мовний слух, відпрацьовує помірний темп мови. Формування помірного темпу мови є однією з найважливіших задач вихователя. Потрібно вчити дітей вимовляти слова і фрази так, щоб дитина не поспішала, витримувала паузу між фразами, використовувала плавність мови і вміння здійснювати самоконтроль над своїм мовним висловлюванням.

Окрім виховання звукової культури вимови, ще одним важливим компонентом мовленнєвого розвитку дітей молодшого віку є організація словникової роботи – спеціально організованої діяльності, спрямованої на виховання уваги дітей до змістової сторони слова, вимови загалом, розуміння й тлумачення значення слів, на збагачення, активізацію та розвиток словника із застосуванням інтерактивних методів, прийомів, технологій [6, с. 551].

Сутність словникової роботи, на думку Л. В. Алексеєнко-Лемовської, полягає в тому, щоб навчити дітей правильно сприймати слова, розуміти їх з усіма відтінками та забарвленнями; засвоювати та репродукувати лексичні одиниці у відповідних ситуаціях. Результатом лексичної роботи мають стати самостійність, правильність вживання засвоєних слів у повсякденній мовленнєвій практиці [1, с. 128].

Так званий «лексичний зліт» у цей віковий період включає не стільки накопичення словникового запасу, скільки уточнення семантики кожного поняття, їх актуалізації, переходу з пасиву в актив слововживання. Як твердять дослідники, діти молодшого дошкільного віку засвоюють нові слова не лише шляхом наслідування вимови дорослих, а передусім на основі самостійних спостережень над вимовою, шляхом елементарного усвідомлення її норм та закономірностей, розвитку мовленнєвих здібностей, здатності миттєво актуалізувати необхідні лексеми, доречні в конкретній мовленнєвій ситуації [48].

Отже, молодший дошкільний вік є сензитивним у засвоєнні та розвитку мовленнєвої діяльності. Саме на цей вік припадає так званий «лексичний зліт».

Розвиток мовленнєвої діяльності та накопичення активного словникового запасу, правильна звуковимова та її виразність залежить від соціального оточення дитини (спілкування в сім'ї та ін.) та її індивідуальних особливостей (фізіологічна будова артикуляційного апарату та ін.).

1.3. Український фольклор як засіб мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

Проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку засобами фольклору не є новою в освітньому просторі. Окремі її аспекти висвітлювались у працях Ю.Ілларіонової, Є.Тіхеевої, Ф.Сохіна, А.Бородич, С.Бухвостової, О.Ушакової, О.Усової, К.Ушинського, Є.Водовозової, М.Боголюбського, В.Шевченко, С.Русової, В.Сухомлинського, сучасних науковців А.Богуш, М.Стельмахович, Н.Дзюбишина-Мельник, Л.Фесенко, В. Пабат, Н. Лисенко, Н.Гавриш та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемі формування мовленнєвої культури, питання виразності мовлення як комунікативно-стилістичної ознаки культури мовлення лишається актуальним.

Фольклор (з англ. folk – народ, lore – наука) – народна мудрість, усна народна творчість [42, с. 198]. Це – найбільше духовне багатство народу, скарбниця його традицій і звичаїв, у якій віддзеркалені бачення навколишнього світу, подій, що відбувалися упродовж віків. Дитячий фольклор – найцікавіший, найдоступніший, багатофункціональний матеріал для виховання дошкільників, суть якого полягає в наданні дитині перших відомостей про оточуюче середовище, передачі суспільних моральних цінностей і культури свого народу. За своєю природою дитячий фольклор скерований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, іншими людьми, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості [45, с. 18].

Важливу роль у розвитку мовлення дітей відіграють малі форми фольклорних жанрів. Жанр – вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, який характеризується певним сюжетними та стилістичними ознаками [6, с. 556]. Їх

сучасна наука визначає як продуктивні когнітивно-семантичні категорії, без засвоєння яких неможливе формування мовленнєвої компетенції дитини. До них відносяться: прислів'я, приказки, загадки, колискові пісні, народні пісеньки, утішки, пестушки.

Так, приказки (примовки) – короткі, переважно віршовані прямі звернення до тварин, птахів, комах, передражнювання їх голосів. Прислів'я через особливу організацію, інтонаційне забарвлення, використання специфічних мовних засобів виразності (порівнянь, епітетів) передають ставлення народу до того чи іншого предмета або явища. В художніх образах прислів'їв та приказок віддзеркалено досвід прожитого життя в усьому його різноманітті та суперечливостях. Означені жанри є найбільш стійкою частиною лексики загальнонародної мови, в них немає ніяких прикрас, думка передається лише найнеобхіднішими і до того ж точно відібраними словами. Використання у мовленні прислів'їв та приказок, сприяє формуванню умінь лаконічно й виразно висловлювати свої думки і почуття, інтонаційно забарвлюючи думку, образно описувати предмет та давати йому характеристику [14, с. 99].

Коліскові пісні збагачують лексичний багаж дітей за рахунок того, що містять широке коло відомостей про навколишній світ, про образи, предмети і явища, які близькі дитячому розумінню й привертають своїм зовнішнім виглядом, наприклад, «заїнько», «кошеня». Граматична різноманітність колискових сприяє засвоєнню граматичного ладу мови. Так, використання у пісні слів («коток», «котик», «котя»), підводить дітей до розуміння про однокореневі слова та способи їх творення. До того ж позитивні емоції, викликані колисковою, роблять це засвоєння успішним і міцним. Особлива інтонаційна організація (наспівне виділення голосом голосних звуків, повільний темп), наявність повторюваних фонем, звукосполучень, звуконаслідування сприяє формуванню фонематичного сприймання, запам'ятовуванню слів та їх форм, словосполучень, засвоєнню лексичної сторони мовлення. Використовуючи у роботі з дітьми народні пісеньки, утішки, пестушки можна також давати дітям поняття про однокореневі слова та способи їх утворення.

Наприклад, у потішках про зайчика – однокореневими словами будуть: зайчатко – зайчик, сіренький – сірий [14, с. 100].

Прислів'я, приказки, пісеньки, скоромовки, та загадки, є незамінним матеріалом для вправ на вироблення дикції у дітей. Завдяки лаконічності, глибині й ритмічності означених форм, діти навчаються чіткій вимові слів, проходять школу художньої фонетики, вправляють мовний апарат у гнучкості й рухливості, внаслідок чого у них формується інтонаційна виразність мовлення, що разом із дикцією свідчить про певний рівень культури мовлення.

У процесі народних ігор-забав, де прослідковується монологічне й діалогічне мовлення, шляхом постановки запитань та відповідей на них, що супроводжуються імітаційними рухами, поряд з мовленням розвивається й дрібна моторика, що готує руку дитини до письма [24].

Загадки – фльклорний жанр усної народної творчості, в якому в стислій, образній формі викладаються найбільш яскраві й характерні ознаки предметів чи явищ [2, с. 102]. Розгадування загадок розвиває здатність до аналізу, узагальнення, формує вміння самостійно робити висновки, вміння чітко виділяти найбільш характерні виразні ознаки предмета або явища, яскраво й лаконічно передавати образи предметів, розвиває у дітей «поетичний погляд на дійсність». Відгадування і вигадкування загадок також впливає на різні аспекти мовленнєвого розвитку дошкільників. Вживання, для створення у загадці метафоричного образу різних засобів виразності (прийому уособлення, використання багатозначності слова, визначень, епітетів, порівнянь, особливої ритмічної організації), сприяють образності дитячих висловлювань. Збагачення лексичного багажу відбувається за рахунок багатозначності слів у загадках, що допомагають помітити вторинні їх значення, формують уявлення про переносне значення слова. Вони допомагають засвоїти звуковий та граматичний лад рідної мови, зосереджуючи увагу на мовній формі і її аналізі, що підтверджується в дослідженнях Ф. Сохіна [24]. Вживання для створення у загадці метафоричного образу різних засобів художньої виразності (прийому уособлення, використання багатозначності слова, визначень, епітетів, порівнянь, особливої ритмічної

організації сприяють формуванню образності мовлення дітей дошкільного віку, надають йому українського колориту [27, с. 8].

Таким чином, у кожній із згаданих в роботі малих форм фольклорних жанрів (колискові, прислів'я, приказки, ігри-забави, казки) закладені великі потенційні можливості щодо розвитку мовлення дошкільників. Використання їх у роботі з дошкільниками, створює ґрунт для розвитку чуття мови, її емоційних відтінків, формує уміння дітей користуватися різними засобами відтворення й передачі мовленнєвої інформації, відбирати потрібні слова, дає можливість поступово опанувати образною системою мовлення. Особлива цінність фольклорних творів полягає в тому, що вони сприяють мовленнєвому розвитку дітей, починаючи з раннього віку, надаючи можливість, через гру словами й звуками, виявити специфіку рідної мови, характерну для неї співучість, виразність, образність. В цілому, доступність, недовготривалість малих фольклорних жанрів насичує процес розвитку мовлення позитивними емоціями, робить його цікавим і привабливим, що позитивно впливатиме на ефективність освітнього процесу в умовах дошкільного навчального закладу.

Висновки до другого розділу

Підсумовуючи викладене у першому розділі роботи, зроблено наступні висновки.

Мовленнєвий розвиток як результат являє собою систему різноманітних якостей особистості: психофізіологічних; мовленнєвих; когнітивних; креативних; світоглядних.

Характеризують ефективність мовлення людини: змістовність, виразність, мовленнєва довершеність, комунікативну доцільність, суспільне значення і цінність.

Мовленнєвий розвиток молодших дошкільників в умовах сучасних закладів дошкільної освіти відбувається упродовж різних видів дитячої діяльності, як навчально-мовленнєвої так і художньо-мовленнєвої та мовленнєво-ігрової, перша з яких, зокрема, охоплює окремі види мовлення (розповідання, бесіда, діалог, міркування, повідомлення) і слухання, які реалізуються під час комплексних, тематичних та інтегрованих мовленнєвих занять.

Виховання звукової культури та виразності мовлення є важливим завданням розвитку мовлення в молодшому дошкільному віці, так як саме в цьому віці діти активно засвоюють навички мовлення, відбувається становлення і розвиток усіх сторін мовлення: граматичної, лексичної, фонетичної.

Виразність мовлення є однією з комунікативно-стилістичних ознак мовленнєвої культури особистості. До мовних засобів виразності віднесено засоби художньої образності, зокрема звукове оформлення тексту, інтонацію, логічний наголос, тропи й фігури поетичного мовлення, стилістично різноманітні лексичні й граматичні одиниці.

Розвиток виразності мовлення передбачає сформованість предметної компетенції щодо фонічних засобів у мовленнєвій діяльності; інтонаційно-кolorитній тональності слова і фрази; залежності тональності від стилю мовлення; особливостей структури мовлення: ритму, мелодії, темпу,

інтонування, паузи, тембру; іронії як тропу й тону мовлення; пародіювання; мовних і позамовних чинників інтонаційного малюнку мовлення; комунікативно-стилістичних функцій жестів і міміки

Дослідники дитячого мовлення та практичні працівники відзначають значення правильної вимови звуків та виразності мовлення для формування повноцінної особистості дитини та встановлення соціальних контактів, для підготовки до школи, а в подальшому і для вибору професії.

Дитина з добре розвиненою мовою легко вступає у спілкування з дорослими і однолітками, зрозуміло висловлює свої думки і бажання, вміє зацікавити та підтримати інтерес. Тоді як мова з дефектами вимови, відсутністю виразності, навпаки, ускладнює взаємини з людьми, затримує психічний розвиток дитини і розвиток інших сторін мови.

Виразність мовлення забезпечується досконалим володінням мовою та її виражальними засобами, знанням особливостей функціональних стилів, постійним тренуванням мовних умінь і навичок, мовним чуттям.

Тож, в період сензитивного засвоєння мови, коли дитина замінює звуконаслідувальні слова правильною лексикою мови, починає засвоювати звуки рідної мови, необхідно пропонувати дітям найкращі зразки народної мудрості – малі фольклорні жанри: колискові, ігри-забави, утішки, лічилки, примовки, заклички, скоромовки, казки. Адже саме вони «легкі для наслідування, водночас вводять дитину у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей, традицій, звичаїв.

У кожній із малих форм фольклорних жанрів закладені великі потенційні можливості щодо розвитку мовлення дошкільників. використання їх у роботі з дошкільниками, створює ґрунт для розвитку чуття мови, її емоційних відтінків, формує уміння дітей користуватися різними засобами відтворення й передачі мовленнєвої інформації, відбирати потрібні слова, дає можливість поступово опанувати образною системою мовлення.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

2.1. Методика виховання виразності мовлення дітей дошкільного віку

Ефективність виховання звукової культури мовленнєвих навичок молодших дошкільників залежить від умов їх занурення у різні види емоційно насичених заходів: навчально-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, ігрової тощо. Власне з огляду на формування звукової культури дошкільників мета педагогів полягає в тому, щоб, упорядковуючи життєвий комунікативно-мовленнєвий простір дітей, сприяти закріпленню їх звуковимови, розвитку фонематичного слуху й інтонаційної виразності вимови [5, с. 27].

Завдання і зміст роботи з виховання звукової культури вимови визначаються програмою:

- формувати уявлення про будову артикуляційного апарату (губи, зуби, язик, піднебіння);
- вчити правильній артикуляції голосних та приголосних звуків;
- розвивати фонематичний слух, мовленнєве дихання;
- розвивати інтонаційну виразність вимови;
- формувати уявлення про поняття «слово» та «звук» [4].

До прийомів навчання звукової культури вимови відносяться: артикуляція звуків, імітація правильної звуковимови, зразок вимови вихователя, відображена та сумісна вимови, ігрові прийоми.

Відповідно, методами виховання звукової культури вимови є:

- знайомство з артикуляційним апаратом. Для ознайомлення дітей з артикуляційним апаратом вихователь складає казочку про веселого Язичка в різних варіантах.
- вправи на артикуляцію звуків.

- дидактичні ігри, в процесі яких удосконалюються всі компоненти звукової культури вимови.
- дидактичні вправи.
- розповіді та вірші зі звуконаслідуванням. Розповідь на звуконаслідування відрізняється від інших видів роботи з розвитку вимови. Це спільна робота дітей і вихователя, якому належить провідна роль у передаванні змісту. Тексти розповідей можуть бути авторські, підібрані з народних творів або складені самим вихователем.
- чистомовки. З метою закріплення звукової вимови використовують чистомовки. Вихователь може сам скласти їх на кожний звук.
- рухливі ігри із звуконаслідуванням. Під час рухливих ігор малюки залюбки співають, імітують звуки машин, голоси тварин, птахів тощо. А вихователь має стежити за правильною артикуляцією [6, с. 558].

Детальніше з методами виховання звукової культури можна ознайомитись у Додатку А.

Серед вказаних навчальних та творчих занять, засоби фольклору у дошкільному віці існує є одними з найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток особистості дитини, що використовується з певною метою і спонукається мотивами.

Аналіз малих фольклорних жанрів засвідчив, що їм притаманна низка специфічних рис, які надзвичайно приваблюють дитину, а саме: невеличкий обсяг тексту, доступність змісту, захоплюючий ігровий сюжет, використання художньо-зображувальних засобів мови. Фольклорні твори відзначаються барвистістю, виразністю, ритмічністю, легкістю для запам'ятовування. Отже, за своїми художньо-специфічними рисами фольклор може слугувати ефективним засобом розвитку мовлення дітей.

Малі фольклорні жанри використовуються вихователями у процесі роботи з художньою літературою і в повсякденному житті. Організуючи роботу з дітьми щодо ознайомлення з різними жанрами фольклору, необхідно врахувати

те, що фольклорний матеріал для дітей повинен бути доступним, зрозумілим, відповідати рівневі їхнього розвитку. Відомо, що чим більше дитина знає різножанрових фольклорних текстів, тим глибше в неї розвинене мовлення [10, с. 87].

Вихователь, який володіє фольклорним матеріалом, знає народні забавлянки, пісеньки, пестушки тощо, вміє емоційно, виразно їх прочитати, швидше досягає контакту з дітьми, успішніше прищеплює їм навички, пов'язані з режимними моментами, цікавіше організовує ігрову діяльність і стає активним учасником мовленнєвого розвитку дитини.

Фольклорно-ігрові заняття з дітьми раннього віку – специфічна форма роботи, яка потребує від вихователя професійних знань і вмінь у сфері народного мистецтва. Педагог має навчитися володіти художніми засобами (декларувати, співати, танцювати, грати на народних інструментах), тільки тоді буде реалізовано величезний педагогічний потенціал фольклорних творів.

У дошкільному закладі доцільно використовувати не тільки народні колискові пісні, а й ті, що створені поетами та композиторами. Приваблює дітей, активізує їхнє мовлення застосування у поєднанні з елементами традиційних колискових новітніх елементів, персонажів (наприклад, казкових героїв з дитячих мультфільмів), предметів з життя сучасної дитини, аранжування пісні [4].

Залучення дітей до співу колискових під час проведення дидактичних ігор з лялькою допомагає розвивати силу голосу, чистоту його звучання і мелодику мовлення. Позитивним є вплив співу на корекцію заїкання.

У дітей зникає підвищена напруга дихальних, голосових й артикуляційних м'язів. Цікавою формою залучення дітей раннього віку до національної культури є організація куточка української світлиці з маленькою колискою, іграшковим немовлям і обов'язковим атрибутом колискових пісень – котом [26, с. 74].

Забавлянки (утішки) супроводжують перші рухи дитини. Це елементарні словесно-рухові ігри дітей з пальчиками, ручками, ніжками, іграшками, різними предметами, мета яких – розвиток дрібних м'язів дитини, ознайомлення з

трудовими процесами, побутом народу. Утішки та забавлянки є своєрідною формою емоційного спілкування дорослого з дитиною. Вік, на який припадають ці жанри фольклору, є сензитивним для мовленнєвого розвитку малюків.

У групах дошкільного віку розповсюдженою формою роботи є розігрування забавлянок (індивідуально чи з двома-трьома дітьми), які супроводжуються наочністю й активною діяльністю дітей.

На початковому етапі роботи із забавлянками у дітей слід формувати прагнення вступати у контакт з дорослим, викликати позитивні емоції, розвивати імпресивне мовлення та звуконаслідування. Використовують розповідання, спів забавлянок (сумісне і відображене), розігрування їх змісту. Дітей залучають до виконання дій з рухами рук, пальців. Спочатку дії пасивні (з допомогою дорослого), потім – пасивно-активні (під контролем педагога) і активні (самостійні) [43, с. 14].

У подальшій роботі із забавлянками необхідно збагачувати словниковий запас, розвивати активне мовлення дітей, удосконалювати дрібну моторику рук. Дітей залучають до інсценування та драматизації, заучування, прослуховування забавлянок.

Примовки, забавлянки – одні з перших художніх творів, які чує дитина. Знайомство з ними збагачує її почуття і мову, формує ставлення до навколишнього світу, грає неоціненну роль у всебічному розвитку.

У народній казці закладено багатий зміст і щодо насиченості художнього мовлення мовними засобами виразності (порівняннями, епітетами, синонімами, антонімами і іншими), що сприяє не тільки розвитку образності, збагачення, а й розвитку творчості самих дошкільнят.

Фольклор містить в собі поетичні та педагогічні цінності, його вплив на розвиток мови дітей незаперечний [43, с. 15].

В наші дні твори усної народної творчості (колискові пісні, забавлянки) практично не використовуються. У сім'ях знають все менше обрядів, забувають пісні і колискові. Ці твори, доступні за формою і зрозумілі змістом, є цінним матеріалом для розвитку мовлення дітей молодшого віку. У дошкільному

дитинстві розширюється коло спілкування дітей. Діти, виходячи за рамки сімейних зв'язків, починають спілкуватися з більш широким колом людей, особливо з однолітками. Це вимагає від дитини повноцінного володіння засобами спілкування, основними з яких є мова.

Цінність малих фольклорних форм полягає в тому, що з їх допомогою дорослі встановлюють емоційний контакт з дитиною. Культура цих відносин прищеплюється з дитинства, коли дитина тільки починає пізнавати світ. Малі фольклорні форми – це невеликі за обсягом твори фольклору, безцінне джерело збагачення словника дітей, зокрема дітей дошкільного віку. З цих творів дитина дізнається про навколишній світ: про явища природи, про тварин, про те, що таке добре і погано. Через малі фольклорні жанри дитина вслухається в характерні особливості звучання рідної мови і проникає в сенс слова [45, с. 19].

Ритмічний текст спонукає дітей до руху, створюючи радісний настрій, тим самим викликаючи бажання промовляти разом з вихователем, активізуючи свою промову. Н. В. Малиновська вважає: «Забавлянки, казки, загадки та прислів'я є найбагатшим матеріалом для розвитку культури мовлення». Збільшити запас слів допоможуть малі форми фольклору, в яких акцентується увага щодо предметів, тварин, людей. Звучність, ритмічність, пісенність, цікавість забавлянок приваблює дітей, викликає бажання повторити, запам'ятати, що в свою чергу, сприяє розвитку розмовної мови. Використовуючи у своїй промові приказки, діти вчаться ясно, лаконічно, виразно висловлювати свої думки, почуття, інтонаційно – забарвлюючи своє мовлення, розвивається вміння творчо використовувати слово, вміння образно описати предмет, дати йому яскраву характеристику [43, с. 16].

Забавлянки, приказки, колискові, казки є найбагатшим матеріалом для розвитку звукової культури мовлення. Розвиваючи почуття ритму і рими, дитина готується до подальшого сприйняття поетичного мовлення і формує інтонаційну виразність її мови. Дитина не народжується зі сформованою промовою. Поступово, крок за кроком, вона вчиться говорити – опановує уміння вимовляти певні звукосполучення [47].

Вслухаючись в співучість, образність рідної мови, дитина не тільки опановує мову, а й долучається до краси та співочості українського слова.

Простота і мелодійність звучання забавлянок допомагають дітям запам'ятати їх. Вони починають вводити їх в свої ігри під час годування ляльки або укладання її спати.

Дуже велике значення мають забавлянки для виховання у дітей дружелюбності, доброзичливості, почуття співпереживання [42, с. 199].

Для того, щоб фольклор став невід'ємною частиною мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку, необхідно створити відповідне розвивальне середовище. В інтер'єрі групи доцільно використовувати елементи українського фольклору. У роботі з дітьми використовують книжки-іграшки, книжки-картинки, фігурки персонажів відомих утішок, казок, різні види театрів, музичні інструменти, альбоми з утішками тощо [48].

Також відзначають ефективні педагогічні умови розвитку мовлення дітей раннього віку засобами фольклору. З-поміж них: систематичне застосування малих жанрів фольклору у педагогічному процесі дошкільного закладу; раціональне поєднання різних видів і типів занять, їх максимальна емоційна насиченість; створення сприятливого розвивального середовища у групі [26, с. 76].

Таким чином, залучення дитини до народної культури починається з дитинства, де закладаються основні поняття і приклади поведінки. Культурна спадщина передається з покоління в покоління, розвиваючи і збагачуючи світ дитини. Фольклор же є унікальним засобом для передачі народної мудрості і виховання дітей на дошкільному етапі їх розвитку.

2.2. Виявлення стану сформованості мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку

Експериментальна робота з виховання виразності мовлення дітей засобами фольклору полягає у вивченні та підборі методів і методик, які визначають рівень розвитку мовленнєвих та комунікативних умінь і підборі творів українського фольклору, що сприятимуть формуванню виразної звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.

На підготовчому етапі по темі дослідження було проведено аналіз психолого-педагогічної літератури, з якого видно, що єдиного підходу до визначення критеріїв розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку не існує, це пов'язано з тим, що дана сфера дуже велика і має безліч аспектів. Так, наприклад, Н. Гавриш [20], Л. Калмикова [29] пропонують досліджувати не тільки комунікативну сферу, а також емоційну сферу і особистісні якості дитини. Пояснюючи це тим, що для визначення сформованості мовленнєвих умінь необхідно всебічне вивчення особистості, від якого безпосередньо залежить рівень розвитку.

Виходячи з визначення мовленнєвої діяльності як «взаємодії» для діагностики сформованості мовлення дітей молодшого віку були визначено такі критерії та показники:

1. Мовленнєві вміння і здібності, які включають такі показники як: достатній словник, вміння вступати в спілкування, володіти партнерським діалогом, доброзичливо ставитися до партнерів по грі.

2. Чутливість до впливів однолітка виражається в готовності дитини сприйняти його дії і відгукнутися на пропозицію. Чутливість проявляється у відповідних на звернення однолітка діях дитини, в чергуванні ініціативних і відповідних дій, в узгодженості власних дій з діями іншого, в умінні помічати побажання і настрої однолітка і підлаштовуватися під нього.

3. Розуміння завдань, що пред'являються дорослим. Цей критерій представлений наступними показниками – потреба дітей в отриманні нових

уявлень, в узагальненості, системності та обсязі (повноті) одержуваних уявлень, про що небудь.

4. Розвиненість звуковимови. Дитина чітко вимовляє слова та звуки, має навички зв'язного мовлення, виразності мовлення, розуміє інших і відповідно реагує на звернення оточуючих [28, с. 83-84].

В цілому дані критерії дозволяють побачити, як протікає мовленнєва діяльність в групі дітей, і які відносини складаються між членами групи в результаті цієї діяльності, визначити особливості розвитку їх культури звуковимови, виразності мовлення, наявність їх активного словникового запасу та навичок зв'язного мовлення.

Для виявлення рівня навичок мовленнєвої діяльності дітей молодшого віку на основі виділених критеріїв і показників був складений комплекс діагностичних методів і методик, представлених в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Методологічний комплекс, направлений на діагностику рівня навичок мовленнєвої діяльності у дошкільному віці

Критерії	Показники	Методики
Рівень комунікативних вмінь	Визначення рівня сформованості комунікативної компетентності	Опитувальник для вчителів «Оцінка рівня сформованості комунікативних умінь»
Рівень розвитку здібностей до розуміння завдань, які пропонуються дорослим	Повнота (обсяг) уявлень, потреба в отриманні нових уявлень. Узагальненість. Системність. доказовість	Методика «контекстного спілкування» з дорослим (за О.Є. Кравцовою)
Рівень розвитку мовленнєвих навичок	Рівень зв'язного мовлення. Визначення запасу слів, який зберігається в активній пам'яті дитини	Тест «Володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко). Тест «Визначення словникового запасу» (І. Архіпова)

Таким чином, в експериментальному дослідженні були застосовані такі методи і методики:

- метод спостереження за методикою «контекстного спілкування» з дорослим (О.Є. Кравцової) [44, с. 17];
- тест «Володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко) [41, с. 59];
- тест «Визначення словникового запасу дітей» (І. Архіпова) [23];
- метод анкетування вчителів (для вивчення особливостей розвитку комунікативної умінь дошкільників) [61].

Кожна методика дозволяє оцінити той чи інший критерій, які в сукупності дають уявлення про загальну сформованість мовленнєвих навичок спілкування дітей (див. Додаток Б).

Метод спостереження дозволяє описати реальні мовленнєві навички і взаємодії дітей в природних для них умовах, виявити які мовленнєві вміння кожна конкретна дитина застосовує в тій чи іншій ситуації, як вона використовує ці вміння, а точніше може застосовувати їх на практиці. Даний метод також дозволяє встановити особливості виразності та звуковимови кожної дитини для завчасного коригування недоліків чи направлення до спеціаліста більш вузької спеціалізації (логопеда-дефектолога) за потреби [56, с. 69].

Експериментальне дослідження проводилось на базі Дошкільного навчального закладу № 439 м. Києва з 03.11.19 р. по 04.02.20 р.

У дослідженні взяли участь 20 дітей у віці 5-6 років старшої групи, з них 9 хлопчиків і 11 дівчаток.

Результати, отримані за тестом «Володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко), представлені у таблиці 2.2. Індивідуальні результати представлені у додатку В.

Таблиця 2.2

Розподіл досліджуваних дошкільників за рівнем розвитку зв'язного мовлення
(за С. Максименко)

Рівень розвитку зв'язного мовлення	Дошкільники	
	К-сть респондентів	К-сть респонд. у %
Високий	6	30
Помірний	7	35
Середній	7	35
Низький	0	0

Як можна побачити з результатів, представлених в табл. 2.2:

- високий рівень розвитку зв'язного мовлення мають 30 % дошкільників.

За запропонованою їм картинкою ними була складена досить велика, зв'язна розповідь, присвячена темі «Зима» з невеликою допомогою вихователя. Вони окрім опису картинки додали до розповіді події з власного досвіду;

- помірний рівень розвитку зв'язного мовлення мають 35 % дошкільників.

За запропонованою їм картинкою ними була складена розповідь з 5-4 речень, були привнесені додаткові деталі, які не були зображені на малюнку;

- середній рівень розвитку зв'язного мовлення мають 35 % дошкільників.

За запропонованою їм картинкою за допомогою вихователя ними була складена з 2-3 речень, короткого і суто описового характеру, що відображають реальні події на картинці.

Низького рівня не виявлено, тож можна сказати, що навички зв'язного та граматично оформленого мовлення розвинуті у всіх дітей досліджуваної групи, але не у всіх на достатньому рівні.

Наявний запас слів, що зберігається в активній пам'яті дитини, ми визначили за допомогою методики визначення словникового запасу (І. Архіпової). Групові результати представлені у таблиці 2.3, індивідуальні результати представлені у Додатку Г.

Таблиця 2.3

Розподіл досліджуваних дошкільників за рівнем наявного словникового запасу
(за І.А. Архіповою)

Рівень наявного словникового запасу	Дошкільники	
	К-сть респондентів	К-сть респонд. у %
Дуже високий	1	5
Високий	5	25
Середній	12	60
Низький	2	10
Дуже низький	0	0

Як можна побачити з результатів, представлених в табл.2.3:

- дуже високий рівень наявного запасу слів виявлено у 5% дошкільників (дитиною було названо більше 40 різних слів, які відносяться до всіх груп (тварини, рослини, кольори, форми, якості виконуваних дій і т.д.);

- високий рівень словникового запасу мають 25 % дошкільників. Дані діти назвали від 35 до 39 різних слів, які відносяться до різних груп;

- середній рівень словникового запасу мають 60 % дошкільників. Дані діти назвали від 25 до 34 різних слів, пов'язаних з різними групами;

- низький рівень словникового запасу мають 10 % дошкільників. Дані діти назвали від 20 до 24 різних слів, які відносяться до різних груп.

Дуже низького рівня володіння словниковим запасом не виявлено в жодного дошкільника.

В загальному відзначимо, що досліджувані діти в деякій мірі потребували допомоги дорослого, але все ж таки можна сказати, що вони розуміють значення узагальнюючих слів, таких як: тварини, рослини, кольори, форми, інші ознаки предметів, дії людини, способи виконання людиною дій, якості виконуваних дій.

Методика «контекстного спілкування» з дорослим (О.Є. Кравцової) дає уявлення про рівень розвитку навичок спілкування дошкільнят, про їх розуміння завдань, що пред'являються дорослим в різних ситуаціях взаємодії. Опис

методики і обробка результатів представлені в додатку А, а в таблиці 2.4 показані групові результати. Індивідуальні результати представлені у Додатку Д.

Таблиця 2.4

Розподіл респондентів за рівнем розвитку контекстного спілкування з дорослим
(за методикою Є.Є. Кравцової)

Рівень розвитку	Респонденти	
	Кількість	Кількість у %
Високий	10	50
Середній	8	40
Низький	2	10

Інтерпретація отриманих даних показує високий рівень – 50%, що становить 10 осіб досліджуваної групи, розвитку здібностей до розуміння пропонувананих дорослими завдань у взаємодії, тобто діти, здатні чітко уявляти різні ситуації взаємодії, розпізнавати завдання і вимоги, що пред'являються дорослими в цих ситуаціях, і вибудовують свою поведінку відповідно до них. 40% (8 дітей) представлені за результатами проведеної методики середнім рівнем розвитку, який характеризує дітей, як таких, що розпізнають не всі ситуації взаємодії і, відповідно, виокремлюють не всі завдання, що пред'являються дорослими. Поведінка таких дітей не завжди відповідає правилам ситуації. Дві дитини (10%) отримали по 1 балу, що характерно для низького рівня розвитку. Це діти, які майже не розпізнають ситуації взаємодії і не виокремлюють завдання, пропонувані дорослими. Такі діти, як правило, зазнають серйозних труднощів при взаємодії і спілкуванні з іншими людьми.

Наступним був проведений дослід за допомогою опитувальника для педагогів «Оцінка комунікативних умінь дітей». Групові результати представлені у таблиці 2.5, індивідуальні у додатку Ж.

Таблиця 2.5

Розподіл досліджуваних дошкільників за рівнем комунікативних умінь (за опитувальником для педагогів)

Рівень комунікативних умінь	Дошкільники	
	К-сть респондентів	К-сть респонд. у %
Високий (до 30%)	6	30
Середній (30-60%)	11	55
Низький (60-100%)	3	15

Як можна побачити з результатів, представлених в табл.2.5:

- високий рівень розвитку комунікативних умінь мають 6 дошкільників (30 % досліджуваної групи). У даних дошкільників комунікативні вміння розвинуті на достатньому рівні, але іноді вони не зовсім уважні. Вміють слухати, підтримувати бесіду;

- середній рівень розвитку комунікативних умінь мають 55% дошкільників (11 дітей). У даних дошкільників комунікативні вміння розвинуті на середньому рівні, їх комунікативним навичкам притаманні деякі недоліки: вони не уважні, перебивають;

- низький рівень розвитку комунікативних умінь мають 3 дитини (15 % досліджуваних). У даних дошкільників комунікативні вміння розвинені слабо, тож їх необхідно вчити слухати, бути уважними під час діалогу.

Отже, у більшості дошкільників виявлено середній рівень розвитку комунікативних умінь. Виявлено, що в досліджуваній групі найбільшими проблемними ситуаціями є: переривання педагога під час розповіді чи діалогу, перепитування (робить вигляд, що не чує), якщо тема не цікава, діти говорять, що це не цікаво і починають займатися чимось іншим.

Під час проведення методик ми спостерігали за звуковимовою та виразністю вимови у досліджуваних. Педагогічне спостереження показало, що у більшості дітей диференціювання звуків є ізольованим, звуковимова не чітка,

спостерігалися відхилення звуковимови: заміна звуків, скорочення слогової структури слова. Але порушень в артикуляційному апараті не виявлено

Що ж стосується виразності мовлення, то лише невелика частина дітей застосовувала інтонаційні відокремлення, правильні наголоси, насичувала свою розповідь образними зворотами та експресивністю.

Після проведення спостережень, методик та узагальнення результатів нами було розроблено та впроваджено заходи по вихованню виразності дітей дошкільного віку засобами українського фольклору. Заняття проводилися з листопада 2019 року, 2 рази в неділю в межах навчальної діяльності.

2.3. Розробка та впровадження заходів розвитку виразності мовлення засобами українського фольклору

Спілкування для дитини є першою школою оволодіння мовою, воно супроводжує і пронизує все її життя, всі відносини, воно по суті, є основою розвитку особистості.

Фольклор – це створена народом і існуюча в народних масах поезія, в якій він відображає свою трудову діяльність, суспільний і побутовий уклад, знання життя, природи, культури і вірування. У фольклорі втілені погляди, ідеали і прагнення народу, його поетична фантазія, багатющий світ думок, почуттів, переживань, протест проти експлуатації і гніту, мрії про справедливість і щастя [43, с. 15].

Пісні, примовки, забавлянки, заклички – перші художні твори, які чує дитина. Знайомство з ними збагачує її почуття і мову, формує ставлення до навколишнього світу, грає неоціненну роль у всебічному розвитку.

В казці закладено багатий зміст і щодо насиченості художнього мовлення мовними засобами виразності.

Прислів'я та приказки – особливий вид усної творчості, що століттями вбирав в себе трудовий досвід численних поколінь.

Використовуючи у своїй мові прислів'я і приказки, діти вчаться ясно, лаконічно, виразно висловлювати свої думки і почуття, інтонаційно забарвлюючи своє мовлення, розвивається вміння образно описувати предмет, давати йому яскраву характеристику.

Вивчивши проблему виразності мовлення дітей дошкільного віку і проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з цієї проблеми, ми поставили за мету дослідження: розробити заходи розвитку мовлення з використанням малих форм фольклору, в яких дитина могла б повною мірою проявити сформовані у неї діалогічні навички та розвинути їх.

На формуючому етапі нами була складені і впроваджені заходи, спрямовані на розвиток виразності мовлення дітей дошкільного віку з використанням творів фольклору (див. Додаток К).

Розроблені заходи реалізовувалася в рамках освітньої діяльності ДНЗ та носила характер додаткових занять через ігрову діяльність, індивідуальну, вільну, загальну освітню діяльність дітей дошкільного віку. Підібрали фольклорний матеріал різних жанрів (забавлянки, колискові пісні, казки, заклички, загадки тощо), який може бути використаний в різних видах діяльності, режимних моментах у житті дітей, проводяться протягом всього дня в період з листопада 2019 по січень 2020 року. Заняття проводилися (по 10 хвилин) за наступною структурою [51]:

1 частина: Початок заняття.

- Сюрпризний момент.
- Питання.

2 частина: Основна частина

- Пояснення.
- Показ картинок.
- Бесіда по картинках творів.
- Використання дидактичного матеріалу.
- Індивідуальна робота.

- Рухові вправи.
- Пальчикова та язичкова гімнастика.
- Заохочення.

3 частина: Висновок.

- Рефлексія.
- Висновок заняття.
- Заохочення.

Під час розробки заходів ми враховували те, що для забезпечення необхідного рівня розвитку виразного мовлення дітей потрібне розширення кола предметів і явищ, створення розвивального мовного середовища (читання забавлянок, колискових, загадок, закличок, спільні ігри з дітьми, розгляд ілюстрацій, книжок, ігри з текстом, пальчикові ігри в яких використовується пальчиковий театр, ляльковий театр, і інші засоби наочності. А також робота з батьками (консультації, батьківські збори).

Для досягнення позитивних результатів по розвитку виразного мовлення дітей дошкільного віку і ознайомлення їх з творами фольклору в групі створювалася спокійна, доброзичлива обстановка, що дозволяє познайомити дітей з різними формами фольклору: забавлянки, загадки, прислів'я, приказки тощо.

Перед організацією загальної освітньої діяльності для того, щоб викликати позитивний настрій до заняття, використовували загадки, обігрували пісенькою. Таким чином, використання на заняттях творів фольклору, робить заняття емоційними, цікавими, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу і розвитку словникового запасу і активної, виразної мови дітей. На заняттях відбувається формування мовленнєвих навичок дітей. Крім того, здійснюється підготовка до корекції звуковимови, стимулюється активна позиція дитини в реалізації наявних у неї мовних здібностей [43, с. 16].

На заняттях з розвитку мовлення широко застосовувалися скоромовки, забавлянки з метою розвитку фонематичного слуху і формування граматичної

будови мови. Дані заняття дозволяють використовувати твори фольклору різних жанрів, поєднання різних видів діяльності (мовної та музичної, образотворчої, театральної-ігрової). Таким чином, заняття носять інтегрований характер.

В основу занять з розвитку виразності мовлення лягли спів колискових пісень, читання забавлянок, читання казок так як вони найбільш доступні дітям у повсякденному житті. Колискові пісні поряд з іншими жанрами, містять в собі могутню силу, дозволяють поліпшити виразність мовлення дітей, збагачують словник дітей за рахунок того, що містять широке коло відомостей про навколишній світ, насамперед про ті предмети, які близькі досвіду дітей та приваблюють своїм зовнішнім видом, наприклад, «зайчєня». Граматична різноманітність колискових сприяє освоєнню граматичної будови мови. В колисковій – не просто кіт, а «киця», «котик» [45, с. 18-19].

Важлива особливість фольклорного матеріалу – ритмічність, насиченість рухом, гра слів, що дозволяє широко використовувати його в роботі з дітьми при ознайомленні з тваринами.

В процесі таких вправ діти охоче наслідують крикам і рухам тварин, зображують їх, ми звернули увагу, що під час показу вправ, вони глибоко впливають на почуття дитини, і сприяють автоматичному запам'ятовуванню тексту і рухів.

Під час заходів з розвитку виразності мовлення також використовували вправи для дрібної і загальної моторики, застосовували пальчикові гімнастики, в процесі яких активно підключалися малі фольклорні жанри. А саме, хорова вимова римованих рядків, які, як правило, супроводжувалися текстом і створювали сприятливий емоційний фон, розвивали вміння наслідувати дорослому, вслухатися і розуміти зміст промови, підвищували активність дітей, а також сприятливо впливали на розвиток мовлення, збагачення словникового запасу дітей. Такі короткі римовані рядки сприяли чіткій, ритмічній, яскравій промови та забезпечували дітям позитивний настрій [51].

Широко використовувалося розучування забавлянок, вони найбільш близькі і доступні дітям. Дошкільники брали активну участь не тільки на

заняттях з розвитку мовлення, а й інших продуктивних видах діяльності, використовуючи дії з іграшками, ляльковий театр, з елементами промовляння.

У процесі знайомства з казками «Ріпка, Колобок, Теремок», перемикали увагу дітей на іграшки (кішки, собаки тощо) супроводжуючи їх рухами, що дозволило дітям із задоволенням, переключатися з читання казки на театралізацію ігор. Для цього в групі наявний багатий театралізований куточок, де у вільному доступі є матеріал для театралізованої діяльності [46, с. 127].

При прибиранні іграшок після ігор використовувалися заклички, забавлянки, які сприяють формуванню акуратності і при цьому прибирання іграшок з нудного заняття перетворюється на привабливе. Все це сприяє розвитку фізичної спритності, що впливає на рівень розвитку мови і розумових здібностей дітей, а також дбайливого ставлення до іграшок, підтримки чистоти і порядку в групі.

Під час спостережень за іграми ми звернули увагу, на те, що при використанні дидактичних ігор: «Дізнайся забавлянку» (за змістом картинки діти намагалися без допомоги дорослого згадати твори народної творчості), «Вгадай, з якої книжки (казки, потішки) прочитаний уривок?» діти намагалися відповідати словами з забавлянки, або обіграти дії. При проведенні комунікативної гри за мотивами народної творчості: «Сорока» (читали пісеньку, а діти відображали її зміст в діях), пісенька перетворювалася в гру, захоплювала дітей, активно підключалися малі фольклорні жанри, котрі пов'язують сюжетні дії з роллю [46, с. 128].

У дидактичних іграх «Дізнайся і назви» – діти діставали з коробочки іграшки або картинки по знайомим забавлянкам, загадкам, все це формувало вміння дітей чіткій вимові ізольованих голосних і приголосних звуків, в правильному відтворенні звуковимови.

Під час вмивання використовувалася забавлянка: «Водичка, водичка, вмий моє личко». Ритмічні слова викликали у дітей радість, вони із задоволенням підставляли руки під струмінь води, самостійно заковували рукава та вмивалися. В процесі таких режимних моментів діти вчилися акуратності, правильному і

дбайливому користуванню водою та милом, виховувалися гуманним почуттям і добрим взаєминам [51].

Одягання і роздягання – складний режимний процес. Діти не люблять одягатися, роздягатися самі, весь час відволікалися. І для того щоб діти швидше освоювали навички необхідні для одягання, роздягання проговорювалася забавлянка: «Ось вони – чобітки». За допомогою такої забавлянки формувалися вміння і навички в певному порядку до правильного надягання одягу і взуття. Допомагає забавлянка і в процесі годування. Викликали у дітей бажання самостійно і акуратно приймати їжу, звучала забавлянка: «Уп-уп-уп, ми дуже любимо суп» [51].

Під час денного сну не всі діти охоче лягали в ліжко. З метою спокійного засинання, дітям ласкаво співалася пісенька «Кольорові сни», «Ходить сон біля вікон».

На прогулянці використовувалися фольклорні рухливі ігри, «А ми просо сіяли, сіяли», «Перепілка», «Подоянка» тощо. (Додаток Ж). Такі ігри в невігадливій мовленнєвій формі позитивно впливало на емоції дитини, діти дізнаються про тварин, особливості поведінки.

Так само використовувалися забавлянки, заклички під час прогулянок, зверталася увага дітей на час року і стан погоди, щоб прогулянки проходили більш емоційно і цікаво для дітей. Пропонуючи дітям забавлянку, зверталася особлива увага на те, щоб діти не тільки добре читали її, але і вміли обіграти, тобто рухатися і говорити, як домашні і дикі тварини (наслідувати голос і рухам лисиці, зайця, ведмедя, котика, собачки), тобто в залежності від того, про кого йдеться в забавлянці.

Таким чином, розширювався і уточнювався словник, розвивалася і активізувалося зв'язне та виразне мовлення.

Твори фольклору лаконічні й чіткі за формою, глибокі і ритмічні. З їх допомогою діти навчаються чіткій і дзвінкій звуковимві. За допомогою творів фольклору вирішуються практично всі завдання по розвитку виразного мовлення та поряд з основними методами і прийомами мовного розвитку дітей вважаємо

за потрібне використання цього багатющого матеріалу народної творчості таким чином, щоб цілеспрямоване і систематичне використання форм фольклору створювало необхідні основи для оволодіння різними видами діяльності (ліплення, малювання, конструювання, фізичний і музичний розвиток), забезпечувало оволодіння початковими навичками самостійної художньої діяльності [43, с. 129]. Результатом нашої роботи були позитивні емоції, веселий, бадьорий настрій дітей.

Отже, використання в роботі фольклорних творів, забезпечує оволодіння рідною мовою, розвиває виразність мовлення, розвиває пам'ять, уяву, мислення, дає можливість побігати, пострибати під ритм забавлянок, пісень, закличок. Малі фольклорні форми розширюють словниковий запас дітей, активізують їх пізнавальний і розумовий розвиток, сприяють ознайомленню з навколишнім світом, природою, розвивають звуконаслідування, готують дитину до подальшого сприйняття поетичного мовлення і формування інтонаційної виразності її мови.

Висновки до другого розділу

Таким чином, український фольклор є актуальним засобом розвитку виразності мовлення дітей дошкільного віку. Робота з використанням фольклорних творів надзвичайно приваблює дитину, адже їй притаманна низка специфічних рис: невеличкий обсяг тексту, доступність змісту, захоплюючий ігровий сюжет, використання художньо-зображувальних засобів мови. Фольклорні твори відзначаються барвистістю, виразністю, ритмічністю, легкістю для запам'ятовування. Отже, за своїми художньо-специфічними рисами фольклор може слугувати ефективним засобом розвитку виразності мовлення дітей. Ще одним позитивним фактором є те, що фольклор можна використовувати у процесі роботи з художньою літературою і в повсякденному житті дитячої групи, під час режимних моментів.

Визначення особливостей розвитку мовленнєвої діяльності молодших дошкільників відбувалося на базі Дошкільного навчального закладу № 439 м. Києва з 03.11.19 р. по 04.02.20 р. за допомогою методу спостереження та методик емпіричного дослідження. У дослідженні взяли участь 20 дітей у віці 5-6 років старшої групи, з них 9 хлопчиків і 11 дівчаток.

На констатувальному етапі було визначено:

- у більшості дітей виявлено середній та високий рівень розвитку комунікативних вмінь (55% та 30% осіб відповідно). Діти в більшості намагаються уважно слухати вихователя, не перебивати, навіть якщо тема заняття не подобається, мають навички ведення діалогу;
- у більшості дітей розвиток контекстного спілкування знаходиться на високому (50%) та середньому рівнях (40%);
- високий рівень розвитку зв'язного мовлення мають 30 % дітей, помірний рівень розвитку зв'язного мовлення мають 35 % дошкільників, середній рівень розвитку зв'язного мовлення мають 35 % дошкільників, низького рівня не виявлено;

– дуже високий та високий наявного словникового запасу виявлено у 30 % дітей, середній – у 60 % дітей та низький – у 10 % дошкільників.

Теоретичний аналіз дозволив обґрунтувати, що твори фольклору у різних жанрах мають великі потенційні можливості щодо вирішення завдань мовленнєвого розвитку дошкільників. Причому кожен із жанрів фольклору дозволяє вирішувати конкретні завдання, водночас забезпечуючи величезний позитивний вплив на загальний мовленнєвий розвиток. Комплексний підхід до жанрів фольклору дозволить упорядкувати мовленнєву роботу, врахувати специфічність мовленнєвих завдань.

Отже, художньо-мовленнєва діяльність дошкільників пов'язана зі сприйманням, розумінням та відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор, театралізованих дійств та повсякденному житті. Їй притаманний продуктивно-естетичний характер, оскільки зазначений різновид заходів супроводжується образними висловлюваннями та використанням різноманітних жанрів фольклору.

Емпіричне дослідження дозволило запропонувати практичне впровадження заходів популяризації розвитку звукової культури мовлення саме шляхом використання творів фольклору, що є ефективним напрямком педагогічних розробок.

ВИСНОВКИ

На завершення дослідження можна зробити наступні висновки.

В роботі визначено, що мовленнєвою культурою вважають складну систему мовних знаків, що ґрунтується на мовних і моральних правилах та нормах поведінки. Культура мовлення – це такі якості мовлення того, хто говорить чи пише, які забезпечують людині ефективно досягнення мети спілкування з дотриманням правил, етичних норм, ситуативних і естетичних нюансів. Нові умови функціонування мови, поява великої кількості непідготовлених публічних виступів призводять не тільки до демократизації мовлення, а й до різкого зниження його культури.

В процесі розвитку мовлення, зокрема, у дошкільному віці в дітей дуже активно відбувається формування всіх складових звукової культури мовлення, зокрема, фонетично правильної і чистої вимови звуків рідної мови та орфоепічно правильної вимови слів і фраз. Значна увага вихованню звуковимови та слововимови в дітей дошкільного віку приділяється в сучасних освітніх програмах та методиках дошкільної освіти. До кола освітніх завдань, пов'язаних з формуванням звукової культури мови у дітей дошкільного віку, входить уміння володіти мовою, як засобом спілкування, а також володіння культурною нормою мови через залучення до художньої літератури, творчої діяльності. Таким чином, особливо підкреслюється напрям по формуванню усвідомлення звукової сторони мови.

Як відомо, одна з умов успішного розвитку у дитячому садку – повноцінне формування всіх сторін мови, в тому числі і звукової. З розвитком мови пов'язаний загальний інтелектуальний розвиток, уміння спілкуватися з людьми, а значить і формування особистості в цілому. Саме тому становлення і розвиток звукової культури мовлення, оволодіння дітьми молодшого дошкільного віку звуками рідної мови є центральним питанням загальної проблеми розвитку мови, а перед дошкільною освітою стоїть завдання створити ефективні умови для роботи в даному напрямку.

Таким чином, наведені аргументи, які доводять важливість виховання звукової культури мовлення у дітей молодшого дошкільного віку для науки, суспільства і особистості. Однак для повноцінної реалізації їх потенціалу необхідно здійснити обґрунтування та апробацію певних педагогічних умов. Основними методами виховання звукової культури мовлення є дидактичні ігри та вправи, в процесі яких у дітей удосконалюються всі складові звуковимови та слововимови.

У творах фольклору (колискові, забавлянки, прислів'я, приказки, ігри-забави, казки) закладені великі потенційні можливості щодо розвитку мовлення дошкільників. Використання їх у роботі з дошкільниками, створює ґрунт для розвитку чуття мови, її емоційних відтінків, формує вміння дітей користуватися різними засобами відтворення й передачі мовленнєвої інформації, відбирати потрібні слова, дає можливість поступово опанувати образною системою мовлення, її виразністю. Особлива цінність фольклорних творів полягає в тому, що вони сприяють мовленнєвому розвитку дітей, починаючи з раннього віку, надаючи можливість, через гру словами й звуками, виявити специфіку рідної мови, характерну для неї співучість, виразність, образність. В цілому, доступність, недовготривалість малих фольклорних жанрів насичує процес розвитку мовлення позитивними емоціями, робить його цікавим і привабливим, що позитивно впливатиме на ефективність освітнього процесу в умовах дошкільного навчального закладу.

Охарактеризовуючи методику виховання виразності мовлення дітей дошкільного віку, відзначимо, що для того, щоб фольклор став невід'ємною частиною мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку, необхідно створити відповідне розвивальне середовище. В інтер'єрі групи доцільно використовувати елементи українського фольклору. У роботі з дітьми використовують книжки-іграшки, книжки-картинки, фігурки персонажів відомих утішок, казок, різні види театрів, музичні інструменти, альбоми з утішками тощо. Також відзначимо ефективні педагогічні умови розвитку мовлення дітей раннього віку засобами фольклору: систематичне застосування малих жанрів фольклору у

педагогічному процесі дошкільного закладу; раціональне поєднання різних видів і типів занять, їх максимальна емоційна насиченість; створення сприятливого розвивального середовища у групі.

Проведена експериментальна робота з визначення рівня розвитку виразності мовлення у дітей старшого дошкільного віку, показала, що у більшості дітей диференціювання звуків є ізольованим, звуковимова не чітка, спостерігалися відхилення звуковимови: заміна звуків, скорочення слогової структури слова. Але порушень в артикуляційному апараті не виявлено. Що ж стосується виразності мовлення, то лише невелика частина дітей застосовувала інтонаційні відокремлення, правильні наголоси, насичувала свою розповідь образними зворотами та експресивністю.

Відповідно до отриманих результатів було розроблено та впроваджено виховні заходи розвитку виразності мовлення засобами українського фольклору. Розроблені заходи реалізовувалися в рамках освітньої діяльності ДНЗ та носила характер додаткових занять через ігрову діяльність, індивідуальну, вільну, загальну освітню діяльність дітей дошкільного віку. Підібрали фольклорний матеріал різних жанрів (забавлянки, колискові пісні, казки, заклички, загадки тощо), який може бути використаний в різних видах діяльності, режимних моментах у житті дітей, які проводяться протягом всього дня в період з листопада 2019 по січень 2020 року. Заняття проводилися (по 10 хвилин) за наступною структурою: початок (тема заняття, сюрпризний момент), основна частина (ігри, бесіди, театралізації тощо), заключний етап (рефлексія).

Подальшу роботу ми вбачаємо в поглибленій розробці, впровадженні та експериментальній перевірці запропонованої методики розвитку звукової культури та виразності мовлення творами фольклору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко-Лемовська Л.В. Слово як лінгвістична категорія / Л.В. Алексеєнко-Лемовська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта. РВВ КГУ, 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. – С. 120–129.
2. Амацьєва О. П. Театрально-ігрова діяльність як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку / О. П. Амацьєва, Л. М. Макарова. – К. : Освіта, 1994.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – С. 150–166.
4. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/690/bazovij_komponent-doshkilnoji_osviti_v_ukrajini/.
5. Барановська І. Г. Використання дитячого фольклору на уроках музики / Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 7 (194). — Ч. I. — С. 24 – 29.
6. Башманівська Л. А. Виразність як комунікативно-стилістична особливість мовленнєвої культури філолога / Л. А. Башманівська // Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 21. – С. 550-561.
7. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Том 1. Чернівці: Букрек, 2015. С. 213–218.
8. Богуш А.М., Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку: мовленнєво ігри, вправи, ситуації. Київ «Слово», 2008. 250 с.
9. Богуш А.М. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку / А.М. Богуш // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 112–120.

10. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років / А. М. Богуш. – К. : В Д «Слово», 2004. – С. 77–109.
11. Богуш А. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема / А. Богуш // Дошкільна лінгводидактика : Хрестом. – К., 2005. – С. 61–67.
12. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія та методика навчання дітей рідної мови: підручник / А. Богуш, Н. Гавриш / За ред. А. М. Богуш. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – С. 138–151.
13. Буяльський Б. А. Поезія усного слова: Азбука виразного читання: Книга для вчителя. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Рад. школа, 1990. – 255 с.
14. Ватаманюк Г. П. Український дитячий фольклор як засіб мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Г. П. Ватаманюк // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 7. – С. 99–102.
15. Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. /Вступ. ст. Крысина Л.П./ Изд. 5-е. М. ЛЕНАНД 2017г. С. 104–122.
16. Водолага Н.В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наталія Володимирівна ; [наук. кер. Гавриш Н. В.] ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2001. – 20 с.
17. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. Вопросы психологии. 1966. № 6. С. 62-76.
18. Выготский, Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Под. ред. В.В. Давыдова. Учебное пособие. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 420с.
19. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
20. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Наталія Василівна Гавриш. – Київ : РВВ СДПУ, 2002. – 438 с.

21. Гордій Н.М., Корякіна І.В., Дмитренко А.П. Гра як засіб розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку // Збірник наукових праць Глухівського національного педagogічного університету імені Олександра Довженка. Випуск LXXXII. Том 3. 2018. С. 91 – 97. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_82/part_3/20.pdf.
22. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. – Черкаси: ЧОПООП ЧОР, 2012. – С. 3 – 31.
23. Діагностування розвитку мовлення / Визначення словникового запасу (І. Архіпова) // URL : https://diagnost-pi.at.ua/publ/katolog_metodik/diagnostuvannja_rozvitku_movlennja/2-1-0-19.
24. Єнгалічева І. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами малого жанрового фольклору / І. Єнгалічева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/50/13.pdf
25. Жижко Т. Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості / Т. Жижко // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 72–73.
26. Журавльова Л. Вплив усної народної творчості на формування культури мовлення дітей дошкільного віку / Л. Журавльова, Т. Кучеренко // Витоки педагогічної майстерності. – 2015. – Випуск 16. – С. 71–77.
27. Збірник загадок : посібник для вчителя / укладач: М. Т. Карпенко. – М. : Просвещение, 1988. – 80 с.
28. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ: «Слово», 2016. 380 с.
29. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності в дітей дошкільного віку: монографія / Л. О. Калмикова. – К. : Фенікс, 2008. С. 64–87; 117–122.
30. Карабаєва І. І. Формуємо у вихователів мультисенсорний підхід до організації освітнього процесу / Ірина Карабаєва // Виховательметодист дошкільного закладу. – 2013. – № 2. – С. 33–39.

31. Карабаєва І. І. Розвиток уяви та творчого фантазування / Ірина Карабаєва // Практичний психолог. Дитячий садок. – 2013. – № 10. – С 29–37.
32. Корчак Я. Правила життя. Педагогіка для дітей и для взрослых [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://modernlib.ru/books/korchak_yanush/pravila_zhizni/read/.
33. Крутій К.Л. Формування ключових компетенцій у дітей дошкільного віку в умовах полілінгвальності // Конспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей середнього дошк. віку: метод. посібн. / Крутій К.Л., Котій Н.І. та ін. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2007. – С. 42–57.
34. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения II Науч.-исслед.-ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1986. – С. 76 – 105.
35. Листопад М.В. Формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами гри-драматизації // 36. Наукових праць. 2017. С. 98 – 104.
36. Леонтьев А.Д. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев / – М.: Психология, 1979. – 54 с.
37. Леонтьев, А.Д. / Деятельность и общение // Вопросы философии, 1999, – № 1. С. 13-15.
38. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
39. Луценко І.О. Дитина-дорослий: вчимося спілкуватись. Київ: Світич, 2008. 156 с.
40. Макаренко, А.С. Лекции о воспитании детей [Текст]. – Минск, 1978. – С. 295.
41. Максименко С. Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С. Маскименко, К. Максименко, О. Главник. – К. Мікрос-СВС, 2003. – 59.
42. Маліновська Н.В. Формування мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку засобами казки // Наукові записки Рівненського державного

гуманітарного університету : Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : [зб. наук. пр.] — 2011. — Вип. 1 (44). — С.198-201.

43. Маліновська Н. В. Розвиток мовлення дітей засобами фольклору / Н. В. Маліновська // Зб. наук. праць ХІСТУ «Україна», 2015. - № 11. – С. 11–17.

44. Марченко І.С. Діагностика комунікативних здібностей дітей з ТПМ/ НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. - № 21. – С. 17.

45. Машовець М. Не позбавляй найціннішого! Колискова в житті дитини / М. Машовець, І. Газіна // Дошкільне виховання. – 2005. – №3. – С. 18 – 19.

46. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 1992. – С. 114–129.

47. Мішеніна Т. М. Розвиток виразності мовлення на комунікативному етапі читацької діяльності майбутніх учителів філологічних спеціальностей / Т. М. Мішеніна // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2015. – Випуск 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_1_13

48. Мовленнєвий розвиток дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://doshkolenok.kiev.ua/rechevov-razvitiu/49-movlennevy-rozvytok>.

49. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / авт.упоряд. а. П. Бурова. – Вид. 2-ге, зі змін. та доп. – Тернопіль: Мандрівець, 2013.

50. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога) / укладач І. І. Коломієць. – Умань ВПЦ «Візаві», 2015. – 202 с.

51. Особливості використання малих фольклорних жанрів у роботі з розвитку зв'язного мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/osoblivosti-vikoristanna-malih-folklornih-zanriv-u-roboti-z-rozvitku-zvaznogo-movlenna-111121.html>.

52. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника – перспективи розвитку: навчально-методичний посібник / Т. О. Піроженко. – Тернопіль.: Мандрівець, 2010. – С. 24 – 81.

53. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник / Т. Поніманська / – 3-тє вид., випр. – К.: «Академвидав», 2015. – 448 с.

54. Романовська Г. П. Формування елементів національної та громадянської самосвідомості учнів початкових класів засобами фольклору на уроках мовлення: посібник. Харків, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naurok.com.ua/posibnik-na-temu-formuvannya-elementiv-nacionalno-ta-gromadyansko-samosvidomosti-uchniv-pochatkovih-klasiv-zasobami-folkloru-na-urokah-rozvitku-movlennya-96969.html>.

55. Руснак І. Є. Український фольклор : [навч.посіб.] / І. Є. Руснак. – К. : ВЦ „Академія”, 2010. – 304 с.

56. Сидоренко В. Формування акмелінгвістичної майстерності вчителя-словесника в системі неперервної педагогічної освіти / В. Сидоренко // Українська мова і література в школі: наук.-метод. журнал. – 2015. – № 4. – С. 39-48.

57. Шляхи та напрями формування звукової культури мовлення дітей у період дошкільного дитинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yaneuch.ru/cat_16/shlyahi-ta-napryami-formuvannya-zvukovo.

58. Эльконин, Д.Б. Психология игры. – Издание второе. / Д.Б. Эльконин. – М.: Гуманит. Изд. центр ВЛАДОС, 1999, – 360с. – ISBN5-73 691-00256-2. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.psyinst.ru/library.php>. (дата обращения 27.09.2019).

59. Журнал «Вихователь-методист дошкільного закладу» №5, травень 2015. // URL:<http://lib.vippo.org.ua/periodyka.php?book=9137>

60. Журнал «Дошкільне виховання» №3, 2015.// URL: <http://www.lib.vippo.org.ua/periodyka.php?book=6622>.

61. Сайт Великобурлуцького ДНЗ «Сонечко» / URL: <https://doshkilna-osvita9.webnode.com.ua/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Методи виховання звукової культури вимови

Для знайомства з артикуляційним апаратом. Для ознайомлення дітей з артикуляційним апаратом вихователь складає казочку про веселого Язичка в різних варіантах. Наприклад: «Жив-був собі у своєму будиночку веселий Язичок. А що це за будиночок був у нього? Це рот. Веселий Язичок був дуже пустотливий і цікавий, тому любив виглядати із будиночка. (Показ рухів язика, спонукання дітей до виконання таких самих рухів.) А будиночок дуже сердився на нього і через свої дверцята не випускав Язичка. Що ж це за дверцята? Це ж наші зуби і губи. Давайте, малюки, випустимо Язичок за перші (потім другі) дверцята будиночка і зачинимо їх. (Виконання вправ.) Стомився наш Язичок і ліг собі у своє ліжечко. Спочатку на спинку, а потім на бочок. Зробіть і ви так, малюки. (Виконання вправ дітьми.) Прийшла ніч, будиночок слід закрити; спочатку зачиняємо другі дверцята, потім перші, а Язичок нехай спить у ліжечку на спинці»

Дидактичні ігри. Щоб навчити дітей правильно й чітко вимовляти звуки, пропонують такі ігри: «Вимов так, як я», «Оркестр», «Назви і відгадай», «Крамниця», «Комар», «Покатаймося на конику», «Жуки», «Літаки», «Що сказав (взяв) Петрушка?», «Виправ Незнайка», «Допоможемо Буратіно», «Чого не вистачає?», «Луна», «Паровоз», «Підкажи Петрущці звук», «Ось так вимовляються звуки». Розвитку фонематичного слуху сприятимуть ігри: «Тиша», «Телефон», «Зіпсований телефон», «Тиха і голосна музика», «Що як звучить?», «Відгадай звук», «Упізнай, хто це?», «Тук-тук», «Зозуля», «Про що говорить кімната (вулиця, ліс)?», «Доручення», «Хто краще чує?». Для розвитку мовленнєвого дихання пропонують ігри: «Сніжинка», «Летять сніжинки», «Листочки», «Вітерець», «У лісі», «Вітряк», «У кого далі полетять пелюстки?», «Дмухай сильніше». Для вироблення інтонаційної виразності вимови (сили голосу, темпу, логічних наголосів, інтонації, ритму) ефективними є такі ігри: «Мавпочки», «Хто що почув?», «Тихо — голосно», «Пішли-поїхали», «Вимови так, як я», «Допоможемо Незнайку».

Дидактичні вправи. Для розвитку мовленнєвого дихання доцільно провести дидактичні вправи на здування з долоні пелюсток, шматочків паперу, кульок, вати, пушинок кульбаби. Потрібно також виконати такі вправи: перекочування силою видихуваного повітря ватної кульки по столу, підтримування пушинок у повітрі силою видиху, утворення бульбашок на воді (малюк дмухає з такою силою, щоб на воді утворилися бульбашки); пускання паперових і пластмасових корабликів у мисці або у ванні з водою; прокочування олівців силою видихуваного повітря, дмухання в порожню пляшку.

Методики дослідження

Тест «Володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко) дозволяє за допомогою сюжетної картинки визначити рівень розвитку мовлення дитини, а отже і її готовність до навчання [39, с. 59].

Слабкий рівень розвитку: дитина у змозі озвучити картинку лише двома чи кількома не зв'язаними один з одним, неправильно граматично оформленими реченнями, в яких перераховані назви намальованих предметів.

Середній рівень розвитку: розповідь складена з 5—6 коротких описових речень, що відображають реальні події на картинці.

Достатній рівень розвитку: розповідь складена з 7—8 розгорнутих речень, з'явилися додаткові деталі, не зображені на малюнку, але які стосуються сюжету.

Високий рівень розвитку: за картинкою складена велика і досить зв'язна розповідь, присвячена темі «Зима», у яку привнесені події з власного досвіду дитини.

Методика «Визначення словникового запасу» (І. Архіпова) дозволяє визначити запас слів, який зберігається в активній пам'яті дитини. Експериментатор називає дитині деяке слово з відповідної групи і просить її самостійно назвати інші слова, які відносяться до цієї ж групи.

Для назви кожної з перерахованих нижче груп слів відводиться по 20 с., а в цілому на виконання всього завдання – 160 с. Всі відповіді протоколюються: тварини, рослини, кольори предметів, форми предметів, інші ознаки предметів, крім форми і кольору, дії людини, способи виконання людиною дій, якості виконуваних людиною дій.

Якщо дитина сама не може розпочати називання потрібних слів, то дорослий допомагає їй, називаючи перше слово з даної групи, і просить дитину продовжити.

Оцінка результатів [3, с. 63-64]:

10 балів - дитина назвала 40 і більше різних слів, що відносяться до всіх груп (дуже високий рівень розвитку).

8-9 балів - дитина назвала від 35 до 39 різних слів, що відносяться до різних груп (високий рівень розвитку).

6-7 балів - дитина назвала від 30 до 34 різних слів пов'язаних з різними групами (середній рівень розвитку).

4-5 балів - дитина назвала від 25 до 29 різних слів з різних груп (також середній рівень розвитку).

2-3 бали - дитина назвала від 20 до 24 різних слів пов'язаних з різними групами (низький рівень розвитку).

1-1 бал - дитина за весь час назвала не більше 19 слів (дуже низький).

Методика «контекстного спілкування» з дорослим (О.Є. Кравцової)

Мета: визначити рівень розвитку комунікативних здібностей дошкільнят (розуміння дитиною завдань, що пред'являються дорослим в різних ситуаціях взаємодії).

Необхідний матеріал: картинки із зображенням ситуацій.

Завдання 1. На якій картинці зображено, що всі діти хочуть займатися? Постав в кружечку поруч з нею хрестик.

Завдання 2. На якому зображенні зображено, що всім дітям подобається грати разом?

Дітям пропонується виконати 3 завдання, в кожному з яких 2 картинки, на яких зображені ситуації, пов'язані з дитиною і дорослим. Дошкільнику зачитується ситуація, і він повинен вибрати одну з 2-ох картинок, відповідну опису.

Оцінювання методики:

- 3 бали - дитина правильно виконала всі 3 завдання;
- 2 бали - дитина правильно виконала 2 завдання;
- 1 бал - дитина правильно виконала тільки 1 завдання.

Інтерпретація:

3 бали (високий рівень) отримують діти, які чітко виявляють різні ситуації взаємодії, розпізнають завдання і вимоги, пред'являються дорослими в цих ситуаціях, і вибудовують свою поведінку у відповідності до них.

2 бали отримують діти, які розпізнають не всі ситуації взаємодії і, відповідно, виокремлює не всі завдання, що пред'являються дорослими. Поведінка таких дітей не завжди відповідає правилам ситуації.

1 бал отримують діти, які майже не розпізнають ситуації взаємодії і не виокремлюють завдання, пропонувані дорослими. Такі діти, як правило, зазнають серйозних труднощів при взаємодії і спілкуванні з іншими людьми.

Опитувальник для вчителів «Оцінка рівня сформованості комунікативної компетентності» дозволяє за допомогою оцінки 10 тверджень визначити рівень сформованості комунікативної компетентності дітей:

Уважно прочитайте запропоновані твердження та визначте характерні для досліджуваної дитини:

- 1) постійно перериває мене під час бесіди;
- 2) ніколи не дивиться в обличчя під час розмови, і не зрозуміло, чи слухає він мене;

3) постійно метушиться, іграшки займають його більше, ніж мої слова, при цьому неуважний;

- 4) перепитує мене, роблячи вигляд, що не розчув;
- 5) не дослухавши до кінця, перебиває мене лише потім, щоб погодитися;
- 6) завжди дивиться на мене дуже уважно, не кліпаючи;
- 7) вислухавши мене, задає питання, що цікавлять його;
- 8) коли я пропоную що-небудь нове, він завжди заперечує;
- 9) якщо тема розмови не цікава, скаже, що йому це не цікаво;
- 10) вступає в діалог, при цьому може сам запропонувати тему для бесіди.

Інтерпретація результатів тесту:

Підрахуйте відсоток ситуацій, що викликають у Вас досаду і роздратування при спілкуванні з учнем за формулою $K = C / 10 * 100$, де:

C – кількість ситуацій, що викликають у Вас досаду і роздратування;

10 – загальна кількість ситуацій.

Низький рівень комунікативних умінь – оцінка 1 бал: 60% -100% - комунікативні вміння розвинені слабко, необхідно дошкільника навчити слухати, бути уважним під час діалогу

Середній рівень комунікативних умінь – оцінка 3 бали: 30% -60% - в комунікативних уміннях притаманні деякі недоліки, не уважний, іноді перебиває

Високий рівень комунікативних умінь – оцінка 5 балів: 0% -30% - комунікативні вміння розвинені, але іноді не зовсім уважний, вміє слухати, підтримувати бесіду.

Індивідуальні результати за «Володіння зв'язним мовленням» (С.
Максименко)

№ п/п	Ім'я	Бали	Рівень розвитку
1	Катерина	3	Достатній
2	Єва	4	Високий
3	Ульяна	4	Високий
4	Григорій	2	Середній
5	Юрій	3	Достатній
6	Сергій	2	Середній
7	Роман	2	Середній
8	Іван	4	Високий
9	Володимир	3	Достатній
10	Андрій	3	Достатній
11	Оксана	2	Середній
12	Софія	4	Високий
13	Ірина	2	Середній
14	Ольга	3	Достатній
15	Дар'я	3	Достатній
16	Людмила	3	Достатній
17	Аліса	4	Високий
18	Соня	2	Середній
19	Арсен	2	Середній
20	Владислав	4	Високий

Індивідуальні результати за методикою визначення словникового запасу
(І. А. Архіповою)

№ п/п	Ім'я	Бали	Рівень розвитку
1	Катерина	7	Середній
2	Єва	10	Дуже високий
3	Ульяна	9	Високий
4	Григорій	4	Середній
5	Юрій	6	Середній
6	Сергій	4	Середній
7	Роман	5	Середній
8	Іван	8	Високий
9	Володимир	6	Середній
10	Андрій	6	Середній
11	Оксана	4	Середній
12	Софія	9	Високий
13	Ірина	6	Середній
14	Ольга	6	Середній
15	Дар'я	7	Середній
16	Людмила	6	Середній
17	Аліса	9	Високий
18	Соня	3	Низький
19	Арсен	5	Середній
20	Владислав	8	Високий

Результати дітей за методикою контекстного спілкування з дорослими

№ п/п	Ім'я	Бали	Рівні
1	Катерина	3	В
2	Єва	3	В
3	Ульяна	2	С
4	Григорій	3	В
5	Юрій	2	С
6	Сергій	2	С
7	Роман	3	В
8	Іван	1	Н
9	Володимир	2	С
10	Андрій	3	В
11	Оксана	2	С
12	Софія	2	С
13	Ірина	3	В
14	Ольга	2	С
15	Дар'я	3	В
16	Людмила	3	В
17	Аліса	3	В
18	Соня	2	С
19	Арсен	3	В
20	Владислав	1	Н

Індивідуальні результати за опитувальником для педагогів «Оцінка комунікативних умінь молодших школярів»

№ п/п	Ім'я	Показник (у %)	Рівень розвитку
1	Віолета	20	Високий
2	Каріна	10	Високий
3	Іван	20	Високий
4	Людмила	60	Середній
5	Олександра	40	Середній
6	Софія	60	Середній
7	Арсен	50	Середній
8	Роман	20	Високий
9	Марія	40	Середній
10	Валерія	40	Середній
11	Олександр	70	Середній
12	Крістіна	10	Високий
13	Дмитро	40	Середній
14	Кіріл	40	Середній
15	Ярослав	40	Середній
16	Ірина	50	Середній
17	Світлана	20	Високий
18	Юрій	80	Низький
19	Тетяна	50	Середній
20	Галина	20	Високий

Вправи, запропоновані для формувального експерименту

Вправи першого інформаційно-експресивного етапу формувального експерименту

За допомогою вправ, наприклад, вчили дошкільників урізноманітнювати лексику, інтонаційне забарвлення мовлення, використовувати невербальні засоби в різних ситуаціях спілкування. Наводимо приклади таких вправ:

- поставити запитання;
- уточнити те, що після відповіді лишилося незрозумілим;
- заперечити;
- пояснити;
- перепросити, вибачитись;
- пристати на пропозицію;
- висловити (сумнів; жаль; розгубленість; вимогу; байдужість; задоволення; захоплення; невдоволення; прохання; подив; подяку; незгоду;
- розмірковувати вголос;
- презентувати свою ідею;
- агітувати на користь своєї ідеї.

На заняттях з навчання розповідання увагу дошкільників звертали на емоційний стан зображених на картинці персонажів, а також на способи його вираження. З цією метою використовували *творчі вправи*: «Я почну, а ти продовж», «Продовж (закінчи) речення», «Німий діалог» та інші. Дітям пропонувалося *розповідати уривки знайомих творів*, використовуючи різну інтонацію залежно від характеру героя (веселу, сумну, здивовану, перелякану тощо).

Також корисним для дошкільників виявилось *читання віршів*, де вони самі підбирали різне положення рук, ніг, тулуба. Дітям читався вірш та пропонувалося за змістом виконувати відповідне положення частин тіла. З метою формування у старших дошкільників свідомого використання засобів виразності мовлення використовувалися *емоційно-мовленнєві етюди* – спеціальні комунікативні ситуації з мовленнєвим матеріалом (текстом знайомого для дітей художнього твору чи ситуацією спілкування).

Ми намагалися сприяти спілкуванню і взаємодії між дітьми, застосовуючи різні способи. Поруч із дитиною з недостатньо розвиненими мовленнєвими навичками опинялася дитина, яка добре розмовляла. Всіляко підтримували дітей, яким подобалося навчати товаришів, допомагати їм.

Ефективним методом формування інтонаційної виразності мовлення були *фольклорні діалоги*. Дітей вчили по чергову з партнером відтворювати сюжет, використовуючи інтонаційні відтінки, динаміку, мімічні прояви, зміни сили голосу, темпу мовлення.

Вправи другого діяльнісного етапу формувального експерименту

Серед фольклорних жанрів чільне місце посідає *казка*, що слугує матеріалом для театралізованої діяльності дітей, ігор-драматизацій, інсценування. Щоб навчити дітей розрізняти інтонаційне забарвлення залежно від мети повідомлення (запитання, обурення, захоплення, повідомлення), характеру казкових героїв, особливостей їхньої поведінки (добрий, турботливий, вайлуватий, плаксивий, боязкий, підступний, улесливий, злий тощо), пропонували такі вправи, що є підготовкою до театралізованої діяльності й дають повне, цілісне уявлення про конкретний персонаж. Це наближало дітей до глибшої характеристики персонажів фольклорного твору, розуміння їхніх намірів і вчинків, здатності відтворити сюжетну лінію та правдивіше виконати роль конкретного персонажа.

Розвиток поетичного слуху, тобто особливо чутливого сприйняття змісту і форми літературного тексту в єдності, сприяли організовані і проведені нами *ігри-драматизації*. Старших дошкільників спрямовували в них на знаходження мовної інтонаційної канви для передачі того чи іншого художнього образу. Також передбачали координацію вимови звуків, слів та речень з рухами тіла дошкільників. Хід гри створював умови для активної мовленнєвої діяльності дітей. Рольові діалоги у грі розвивали ігрову взаємодію дітей і формували усі сторони фонетичного розвитку (звуковимову, інтонацію, дикцію).

Цікавими й корисними для розвитку фонетичних навичок дітей інклюзивної групи були *ігри- драматизації з пальчиками*. Важливим фактором під час проведення пальчикових ігор було те, що розвиток звукової культури мовлення та наслідування супроводжували віршами, які легко запам'ятовувалися і привертали увагу дошкільників. Використовуючи пальчикові ігри під час розповідань потішок, забавлянок, діти тренували пам'ять, набували театральних навичок.

Театралізована гра в старшій групі «Подорож в країну казок»

Програмний зміст:

- Розвивати діалогічне мовлення дітей, звукову культуру та інтонаційну виразність мови.
- Ознайомити з утворенням імені Баба Яга;
- Розвивати у дітей творчу уяву, вчити вживатися в художній образ;
- Спонукаати до виразності в етюдах (пантоміма), розвивати навички імпровізації, співвідносити емоційний стан героя з характером музики;

- Вчити вступати у взаємодію з партнером, в підгрупах;
- Зображати в малюнку емоційний стан – радість;
- Виховувати доброту, бажання надавати допомогу.

Хід заняття:

- Мені дуже приємно бачити ваші привітні обличчя і добрі очі. Давайте почнемо наше заняття - гру зі світлою, доброзичливою усмішки, такий же, як звучить музика. Подаруйте свою посмішку сусідові зліва, а потім сусідові справа, посміхніться мені, а я вам.

- Ви любите казки? Я принесла вам книгу, яку малюки з дитячого садка зробили самі «Книга казок». Хочете подивитися? (Розглядають ілюстрації та бачать, що герої з казок переплутані. У книзі картинки з героями казок прикріплюються на липку стрічку. Під час заняття дорослий непомітно міняє картинки з героями казок).

- Нічого не можу зрозуміти! Що сталося? Ви нічого не помічаєте? Всі герої казок переплуталися! (З книги несподівано вилітає записка):

Хто на ступі в лісі літає?

І в хатинці там живе?

Хто дітей завжди лає?

Казки слухати не дає?

- Хто це? Здогадалися? Упізнали Бабу Ягу?

Я вам капость покажу!

Переплутаю все казки,

Щоб не знали малюки ласки!

- А ви знаєте, чому її звать Баба Яга? Від слова «ягать», означає «кричати, лягати». Звідки ви її знаєте?

- Як нам бути? Адже треба навести порядок в казках, а то малюки почнуть читати, і нічого не зрозуміють. Як ви думаєте, що потрібно зробити? (Вислуховуються варіанти дітей).

- Давайте спробуємо потрапити в країну, де живуть казки. Скажемо чарівні слова:

Два рази лясни, три рази тупни,

Навколо себе обернися, І в казковій країні опинися!

- Цікаво, в яку казку ми потрапили?

Ось ще одна загадка:

Загадка про Червону шапочку

Бабуся дівчинку дуже любила,

Шапочку червону їй подарувала

„Дівчинка ім'я забула своє,

А ну, підкажіть ім'я її.

Давайте згадаємо, як вовк прикинувся бабусею і розмовляв з онукою Червоною шапочкою. Знайдіть собі пару, домовтеся, хто буде вовком, а хто Червоною шапочкою. (Розігрування діалогу, потім міняються ролями)

- Давайте заглянемо в книгу. Подивіться - всі герої казок в своїх казках! Ми звільнили книгу від чар!

Бесіда: чому Баба Яга зла + вихід із ситуації.

- Як ви думаєте, чому Баба Яга така зла? Може вона хоче, щоб ми її боялися? А ми її будемо боятися? Що зробити, щоб вона не була така шкідлива? Може її пошкодувати треба? Баба Яга, ми знаємо, що ти хороша, але тобі, напевно, часто ображають? Як ми її пошкодуємо?

- А давайте намалюємо добру Бабу Ягу, вона побачить себе радісною, красивою, і серце в неї розтане.

Малюки, може бути, ми надішлемо Бабі Язі її портрети, адреса є ... і давайте напишемо їй добрі слова, і вона виправиться!

Разом дружно ви живіть,

Казки різні ви любіть!

Дякую за ваші добрі очі і привітні усмішки!

А закінчити наше заняття я хотіла б знову посмішкою. Станьмо в коло, візьмемося за руки і посміхнемося всім навколо і один одному.

Закінчення заняття.

На вказаному практичному прикладі вбачається, що впровадження театралізованих занять має розв'язати чимало актуальних проблем педагогіки і психології, які пов'язані з:

- пізнавальним розвитком;
- формуванням естетичного смаку;
- розвитком комунікативних якостей особистості;
- вихованням уваги, мовлення, мислення.

Твори фольклору, використані під час розроблених заходів з розвитку виразності мовлення у дітей дошкільного віку

Колискові і пісні

Українська народна пісня:

«А-а, кицю,
Пішла киця по водицю
Та й упала у криницю,
Пішов котик витягати,
Не знав, за що кицю брати.
Узяв кицю за хвостичю

Та й ударив об стовпицю:
 — Ото тобі, кицю,
 Не лїзь у криницю,
 А будь, кицю, весела,
 Поїдем до села
 Хлїб-сїль купувати,
 Малих діток годувати.
 А-а-а-а! А-а-а-а!»

Українська народна колискова «Ой люлі, люлі»

«Ой люлі, люлі,
 Налетіли гулі, налетіли гулі,
 Та й сіли на люлі.
 Стали думать і гадать,
 Чим дитятко годувать:
 Чи бублечком, чи медком,
 Чи солодким молочком...
 Ми бублечек вхопим
 а й медочок влупим
 а й кашки наварим
 а й молочка спарим
 Колисочка рип-рип
 а дитинка спить спить
 Колисочка перестала
 а дитиночка й устала.»

Українська народна колискова «Ой ходить сон коло вікон»

«Ой ходить сон коло вікон,
 А дрїмота коло плота.
 Питається сон дрїмоти:
 “А де будем ночувати?”
 “Де хатонька теплесенька,
 Де дитина малесенька,
 Туди підем ночувати,
 І дитину колисати.”
 Ой намота та воркота
 На дитину та дрїмота,
 Котик буде воркотати
 Дитинонька буде спати.»

Ідеал ставлення до батьків, братів і сестер виражений такими словами народної пісні «Повів Івасько коня до води».

І мене батько – ясний місяченько,
 І мене матінка – ясна зіронька.
 І мене братенько – ясне сонечко,
 І мене сестронька – ясна звіздонь

У пісні «Рідна мамо», яку співав відомий артист України Назарій Яремчук оспівується рідна матінка, її доброта та ніжність її колискової пісні.

Рідна мамо. добра ти моя ненько.
 Мамо, мамо, вишенько біленька.
 Чуєш мамо? Горлиця мені знову
 Нагадала давню пісню колискову.
 Мамо, мамо! Горлиця, як ти, сива,
 Проліта крізь літа,
 Давнім спомином щаслива
 Чуєш, мамо? Більшого нема дива
 За пісні, що ти дала, як папороть цвіла.

Українські народні рухові ігри

А ми просо сіяли, сіяли

Дівчата й хлопці розділяються на дві групи порівну. Перша група співає, друга відповідає.

- I А ми просо сіяли, сіяли,
 Ой дід ладо, сіяли, сіяли.
- II А ми просо витопчем, витопчем,
 Ой дід ладо, витопчем, витопчем.
- I А чим же вам витоптать, витоптать?
 Ой дід ладо, витоптать, витоптать?
- II А ми коней випустим, випустим,
 Ой дід ладо, випустим, випустим.
- I А ми коней виловим, виловим,
 Ой дід ладо, виловим, виловим.
- II А чи же вам виловить, виловить?
 Ой дід ладо, виловить, виловить?
- I А шовковим поводом, поводом,
 Ой дід ладо, поводом, поводом.
- II А ми повід викупим, викупим,
 Ой дід ладо, викупим, викупим,
- I А чим же вам викупить, викупить?
 Ой дід ладо, викупить, викупить?
- II А нам треба дівчинку, дівчинку, (або: хлопчика, хлопчика)
 Ой дід ладо, дівчинку, дівчинку.
- I А яку вам дівчинку, дівчинку?
 Ой дід ладо, дівчинку, дівчинку?
- II А нам треба Галочку, Галочку,
 Ой дід ладо, Галочку, Галочку.
- I А в нас Галя дурочка, дурочка,
 Ой дід ладо, дурочка, дурочка.
- II А ми її виучим, виучим,
 Ой дід ладо, виучим, виучим.
- I А чим же вам виучить, виучить?
 Ой дід ладо, виучить, виучить?

II А шовковим поводом, поводом,
 Ой дід ладо, поводом, поводом.
 I До нашого гурту прибуло, прибуло,
 Ой дід ладо, прибуло, прибуло.
 II Від нашого гурту відбуло, відбуло,
 Ой дід ладо, відбуло, відбуло.
 I А в нашому гурті скачуть, скачуть,
 Ой дід ладо, скачуть, скачуть.
 II А в нашому гурті плачуть, плачуть,
 Ой дід ладо, плачуть, плачуть.

Перепілка

Діти беруться за руки і роблять коло.
 Посередині стоїть дівчинка — «перепілка».

Всі співають:

А в перепілки да головка болять.
 Тут була, тут була перепілочка,
 Тут була, тут була краснопірочка.
«Перепілка» держиться за голову.

А в перепілки да очиці болять.
 Тут була, тут була перепілочка,
 Тут була, тут була краснопірочка.
«Перепілка» береться за очі.

А в перепілки підешви болять.
 Тут була, тут була перепілочка,
 Тут була, тут була краснопірочка.
«Перепілка» ударяє себе по підешвах.

А в перепілки да животик болять.
 Тут була, тут була перепілочка,
 Тут була, тут була краснопірочка.
«Перепілка» держиться за живіт.

А в перепілки да ушиці болять.
 Тут була, тут була перепілочка,
 Тут була, тут була краснопірочка.
«Перепілка» держиться за вухо.

А в перепілки да умер мужичок.
 Тут була, тут була перепілочка,
 Тут була, тут була краснопірочка.
«Перепілка» плаче.

А в перепілки да ожив мужичок.
 Тут була, тут була перепілочка,
 Тут була, тут була краснопірочка.
«Перепілка» танцює.

Ти, перепілко, не корись, не корись.
 Старшому, меншому поклонись, поклонись,
 Куди хоч, перескоч, тільки трави не толоч.

«Перепілка» кланяється комусь з кола, і той стає «перепілкою».

Подолянка

Діти водять хорівод, а один, що стоїть у колі, робить рухи, що відповідають змісту пісні.

Десь там, десь там подолянка була,
 Десь там, десь там молоденька була.
 Отут вона впала,
 До землі припала.
 Устань, устань, подоляночко,
 Промий очки, як скляночки,
 Та візьмися в бочки,
 Та поскачи скочки.
 Скачи, скачи понад бродом,
 Як рибонька попід льодом.
 Візьми собі панну, которую крайню,
 Візьми собі панича, которого крайнича.

Той, що посередині, вибирає когось з кола замість себе, і гра продовжується.

Зайчик

Діти стають у коло, беруться за руки, а між ними — «зайчик» (обов'язково хлопчик).

Діти ходять і співають:

Городили зайчика
 Тинком, льонком,
 Та нікуди зайчику
 Та не вискочити,
 Та нікуди зайчику
 Та не виплигнути.
 А в нас ворота
 Позамиканії,
 Жовтим піском
 Позасипанії!

При цьому «зайчик» починає бігати, щоб де-небудь вискочити, а діти стають щільніше, щоб не пропустити. Коли вже «зайчик» якомсь вискочить, тоді всі діти його ловлять. Хто піймає — сам став «зайчиком». Якщо піймає дівчинка, то заміняють хлопчиком, бо за правилами гри дівчинка не може бути «зайчиком».

Вірші, забавлянки, скоромовки.

«Смішні вірші» та заклички

Мета: Розвивати чистоту вимови. Звертати увагу на інтонаційну виразність мовлення.

Хід: Діти разом з педагогом виголошують вірші. Поступово, від вправи до вправи, діти набувають навички інтонаційної виразності.

« -Був шевцем? - Був!
 - Швець шив? - Шив!
 - Для кого чобітки?
 - Для сусідської кішки!»

«- Кішка, як тебе звати?
 - Няв!
 - Стережеш ти мишку тут?
 - Няв!
 - Няв! Хочеш молока?
 - Няв!»

- А в товариші цуценя?
- Фрр!!!»

Гопа, гопа, гопа-чуки, — А ви, діти, не сваріться,
Наварила мама щуки, Та рибкою поділіться.
Та не знала, де подіти, А ви, діти, пам'ятайте,
Та кинула межі діти. Свою матір споминайте.

Під час прогулянки сонечко заховалось за хмаринку, і тоді ви звертаєтесь до дітей:

- Діти, сонечко заховалось, давайте його покличемо. І співаєте слова заклички:
Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко,
На весняні квіточки,
На маленькі діточки,
Там вони граються
Тебе дожидається.

«Відлуння».

Мета: Міняти інтонаційну забарвлення при читанні тексту.

Хід: «Ми бродили темним лісом,

Ми запитали дружно:

- Чи вдома бабуся Яга?

Ліс відповів нам:

- Ага!»

Текст повторюється, що замінюється лише прислівник - як запитали? -

«Дружно; тихо; грізно; боягузливо; сміливо...»

«Їдемо, їдемо на візку».

Мета: Розвивати чистоту вимови, почуття ритму, виразність.

Хід: «Їдемо, їдемо на візку,

Збирати в лісі горішки,

Скрип, скрип, скрип,

Скрип, скрип, скрип.

Листя шурхотить - ш-ш-ш,

Пташки свистять - фіть, фіть,

Білка на гілці

Горішки все гризе - цок, цок, цок, цок,

Руда лисичка зайчика стереже, (пауза)

Довго-довго їхали,

Нарешті, приїхали!»

«Ой ходила квочка»

Ой ходила квочка

Навколо кілочка

Кво-кво-кво, навколо кілочка.

Ой ходила квочка

Навколо кілочка,

Водила діток-одноліток.

«Весняні голоси».

Мета: Розвивати вміння користуватися виразними засобами голосу.

Хід: «Пригріло сонце (співають високий звук у-у-у)

З пагорба побіг веселий струмочок (базикають мовою, наслідуючи веселе «булькання»).

До країв наповнив велику глибоку калюжу («булькання» низькими звуками).
 Перелився через край («булькання» хвилиною: вгору-вниз).
 І далі побіг («булькання»)
 Вибралися з-під кори жучки (ж-ж-ж)
 І комашки (з-з-з)
 Розправили крильця (крш-крш - з підвищенням)
 І полетіли кудись (тр-тр-тр - пошепки).
 Ліс наповнився пташиними голосами (імітація голосів птахів).
 Ось і прийшла весна!»

Скоромовки. Чистомовки.

Мета: Удосконалювати чистоту вимови.

Хід: «Гарячі цегла!

Соскачи-но з печі,

Спечи-ка в печі,

З борошна калачі!»

«Сеня віз віз сіна»

«Орел на горі, перо на орлі».

«Дзижчить над жимолостю жук,

Зелений на жуці кожух»

Прислів'я та приказки

- Нема того краму, щоб купити маму.
- Матері ні купити, ні заслужити.
- Материн гнів, як весняний сніг, рано впаде та скоро розтане.
- Добре й неньці, як дитина в славі.
- Мати одною рукою б'є, а другою гладить.
- Який куц така й калина, яка мати, така й дитина.
- Нема цвіту білішого, як на калині
- Нема в світі ріднішого, як мати дитині.
- На сонці добре сидіти, а коло мами добре жити.
- Яка хата – такий тин, який батько – такий син.
- Молодь багата мудрістю мами і тата.
- Чоловік у домі голова, а жінка – душа.
- Не навчив батько – не навчить і дядько.

Мирилки

Ті, хто сварилися, з'єднують замком мізинці і промовляють:

Мир – миром,

Пироги з сиром,

Вареники в маслі,

Ми дружечки красні,

Поцілуймося,

Помиримося.

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ДОКУМЕНТА ВІСНІВ ОСВІТИ ХЕРСОНЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Товариш Тамара Павлівна

у складній освітній справі Херсонського державного університету, ПСИХОЛОГІНЮ, на академічну добродішність - це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАВДАННЯ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ВИБОРЧО** ЮСЯ:

- дисциплінована;
- широкі знання України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- зрозуміла та прихильна академічній добродішності;
- глибока відповідальність до академічного колективу;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- глибокого ставлення до науки;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безоплатну працю зурочена, кваліфікована робіт та/або на ознаки наявності академічного колективу та державно-спеціалізованих виробничих продуктів;
 - обробки, збереження й розміщення кваліфікованих робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для пародій на ознаки наявності академічного колективу в інших роботах виключно з метою виконання повноважень ознаки академічного колективу;
- самостійно виконувати навчальні завдання, задані викладачем й несумовно контролюю результати навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, виконавчих робіт досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання посилань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та зривненню традицій університету, формуванню його авторитетного іміджу:
 - не чинити крадіяк і не спроби їхнього скоєння іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканість особи, згадану в II статті, як матеріальної стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також на національному, расовому, статевому чи іншому належності;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, ретельно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - захищати виконання у своїй діяльності конфіденту інформації, зокрема не використовувати службові і ризичні матеріали з метою отримання нечесної переваги в академічній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, шкідливістю, тисненнями, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометируючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких перелік або здійснення впливу на їхню первинну академічну оцінку;
 - не здійснювати й не провадити акцій та посягань проти інших, сексуальні домагання;
 - не вживати жодних матеріальних цінностей, матеріально-технічних засобів університету та особисті майна інших студентів та/або викладачів;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в закладах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не запроваджувати будь-яких штрафів, справляючи на те, щоб за допомогою певних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати шкоди власному здоров'ю або безпеці інших студентів та/або викладачів.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі невиконання Кодексу академічної добродішності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної добродішності.

3.04.2020
(дата)

[Підпис]
(підпис)

Тамара Павлівна
(п.і.б., прізвище)

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 012 Дошкільна освіта (заочна форма)

Автор роботи	Довгань Н.
Назва роботи	Використання творів фольклору під час розвитку виразності мовлення дошкільника
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	доцент Спідоренко Н.І.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002522771
Результати перевірки	Схожість 28,8 %

Директорка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Соболю